

Statliga byggnads minnen

Vägledning för tillämpning av förordningen om statliga byggnadsminnen
2017

Vägledning för tillämpning av
förordningen om statliga byggnadsminnen

Riksantikvarieämbetet

Box 5405

114 84 Stockholm

Tel 08-5191 80 00

www.raa.se

registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2017

Vägledning om tillämpning av förordningen om statliga byggnadsminnen.

Andra reviderade upplagan, 2017.

Omslag, stora bilden: Utsikt från taket på Kalmar slott. Foto: Oiva Isola/RAÄ.

Infällda bilder: Dramatiska teatern, Stockholm. Foto: Oiva Isola/RAÄ.

Torkanordning för tross i Inventarienkammare 1, Örlogshamnen i Karlskrona. Foto: Nino Monastra.

Bohus fästning, Kungälv. Foto: Oiva Isola/RAÄ.

Upphovsrätt enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

ISBN 978-91-7209-815-2 (Tryck)

ISBN 978-91-7209-814-2 (PDF)

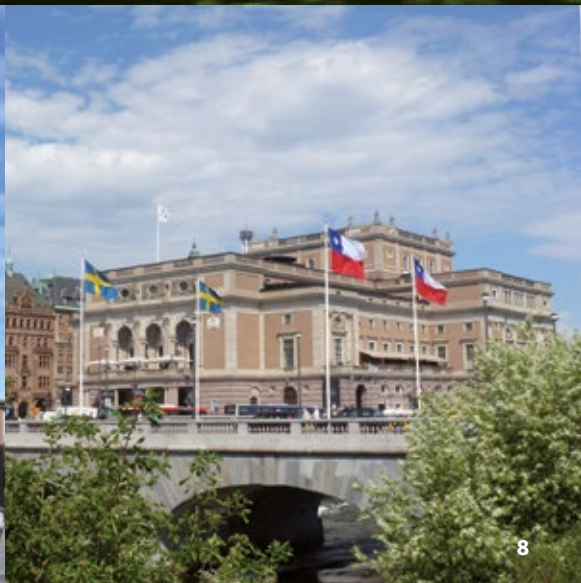
Innehåll

INLEDNING	7	5.2.1 När behövs tillstånd?	27
FÖRKORTNINGAR	8	5.2.2 Samråd	28
1. INLEDANDE BESTÄMMELSER (1–2 §§)	10	5.2.3 Antikvarisk förundersökning och konsekvensbedömning	30
1.1 Reglering i förordning (1 §)	10	5.2.4 Anhållan om yttrande	30
1.2 Begreppet statligt byggnadsminne (2 §)	10	5.2.5 Ansökningsblankett	30
1.2.1 Byggnad som tillhör staten	10	5.2.6 Vem får underteckna en ansökan om tillstånd eller anhållan om yttrande?	30
1.2.2 Vad kan bli ett statligt byggnadsminne?	10	5.2.7 Vad ska en ansökan om tillstånd innehålla?	31
1.2.3 Vad kan inte bli ett statligt byggnadsminne?	12	5.3 Riksantikvarieämbetets beslut	32
1.2.4 Urvalskriteriet synnerligen högt kulturhistoriskt värde	12	5.3.1 Tillståndsprövning	33
2. BYGGNADSMINNESFÖRKLARING (3–4 §§)	14	5.3.2 Expediering av beslut	33
2.1 Förslag till nya statliga byggnadsminnen	14	5.3.3 Generella tillstånd	33
2.2 Den förvaltande myndighetens uppgifter inför byggnadsminnesförklaring	14	5.3.4 Villkor för tillståndet	33
3. HÄVNING AV STATLIGT BYGGNADSMINNE (5 §)	15	5.3.5 Villkor om hur ändring ska utföras	33
3.1 När kan ett statligt byggnadsminne hävas?	15	5.3.6 Villkor om dokumentation av ändring	34
3.2 Att häva eller rekonstruera vid katastrof	15	5.3.7 Villkor om antikvarisk undersökning	35
3.3 Ansökan om hävning	16	5.3.8 Villkor om antikvarisk medverkan	36
3.4 Dokumentation inför och vid hävning	16	5.4 Antikvarisk medverkan	37
4. SKYDDSBESTÄMMELSER (6 §)	18	5.4.1 Antikvarisk kompetens	37
4.1 Beslut om skyddsbestämmelser	19	5.4.2 Antikvariens uppgifter	38
4.1.1 Avgränsning av ett statligt byggnadsminne	18	5.4.3 Antikvarisk slutrapport	38
4.1.2 Vård och underhåll i skyddsbestämmelser ..	19	5.5 När är vård- och underhållsåtgärder tillståndspliktiga?	38
4.2 Vad omfattas vanligen av skyddsbestämmelserna?	19	5.6 Är konservering tillståndspliktigt?	41
4.2.1 Exteriör	20	5.7 Från antikvarisk eller teknisk synpunkt olämpliga material och metoder	41
4.2.2 Byggnadsstomme	20	5.8 Miljöfarliga kulturhistoriska material	42
4.2.3 Planlösning	21	5.9 Prövningar enligt andra lagrum	42
4.2.4 Fast inredning	22	6. ÄNDRING AV SKYDDSBESTÄMMELSER (8 §)	44
4.2.5 Ytskikt	23	6.1 Skälen för att ändra skyddsbestämmelser	44
4.2.6 Mark och vegetation	23	6.1.1 Restriktivt förhållningssätt till minskat skydd	44
5. ÄNDRING AV STATLIGA BYGGNADSMINNEN (7 §) ..	26	6.1.2 Varför ändras skyddsbestämmelser?	44
5.1 Att bevara och ändra	26	6.2 Reglerna för ändring av skyddsbestämmelser ..	45
5.1.1 Vad kan utgöra särskilda skäl för ändring?	26	6.2.1 Vem beslutar om ändring?	45
5.2 Tillståndsprövningen steg för steg	27	6.2.2 Ansökan om ändring av skyddsbestämmelser	45
		6.2.3 Beslut om ändrade skyddsbestämmelser ..	46
		6.2.4 Utökat skydd	46

7. ÖVERLÅTELSE AV STATLIGA	
BYGGNADSMINNEN (9–10 §§)	48
7.1 Anhållan om Riksantikvarieämbetets yttrande..	48
7.2 Riksantikvarieämbetets bedömning av	
överlåtelse	49
7.3 Anmälan om utförd överlåtelse.....	50
7.4 Kulturhistoriskt skydd efter överlåtelse.....	50
8. TILLSYN (11 §)	52
8.1 Bakgrund och begrepp	52
8.1.1 Händelsestyrd tillsyn.....	52
8.1.2 Målstyrd/egeninitierad tillsyn	52
8.2 Riksantikvarieämbetets tillsyn	52
av statliga byggnadsminnen.....	52
8.2.1 Syfte med tillsyn av statliga	
byggnadsminnen.....	53
8.2.2 Kontroll av leverans av antikvariska	
slutrapporter och annan dokumentation	53
8.2.3 Tillsyn på plats.....	53
8.2.4 Åtgärder som har utförts utan tillstånd	54
8.3 Förteckning över statliga byggnadsminnen.	54
9. SKYLDIGHET ATT LÄMNA	
KUNSKAPSUNDERLAG(12 §)	56
9.1 Vilka myndigheter ska lämna underlag för	
bedömning av kulturhistoriskt värde?	56
9.2 Vad omfattar kunskapsunderlag?	56
10. ÖVERGÅNGSBESTÄMMELSER.....	58
10.1 F.d. värdefulla byggnader och	
f.d. värdefulla fastigheter.....	58
11. FÖRORDNINGEN OCH ANDRA	
BESTÄMMELSER OM KULTURMILJÖER	60
11.1 Kulturmiljölagen	60
11.1.1 Fornminnen, 2 kap. kulturmiljölagen.....	60
11.1.2 Byggnadsminnen,	
3 kap. kulturmiljölagen	62
11.1.3 Kyrkliga kulturminnen,	
4 kap. kulturmiljölagen	62
11.2 Plan- och bygglagen	62
11.2.1 Plan- och bygglagen och kulturmiljö.....	62
11.2.2 Plan- och bygglagen och förordningen	
om statliga byggnadsminnen.....	62
11.3 Miljöbalken	63
11.3.1 Miljöbalken och kulturmiljö.....	63
11.4 Världsarvskonventionen	63
11.5 Standarder	64
12 BEGREPP OCH DEFINITIONER.....	65
KORTVERSION, TILLSTÅNDSPRÖVNINGEN	
STEG FÖR STEG	70
LITTERATUR OCH LÄNKAR	71
FOTOGRAFER.....	71

Motsatt sida:

1. KARLBERGS SLOTT (Fortifikationsverket).
2. FYREN LÅNGE JAN (Sjöfartsverket) vid Ölands södra udde färdigställdes 1785 och är med sina 41,6 meter Sveriges högsta fyr.
3. TALLBERGSBRON I NORDMALING (Trafikverket) hade vid uppförandet 1919 världens längsta betongspann (90 meter) för järnvägstrafik.
4. TORPET RÅGSKÄR (Naturvårdsverket) i Värmdö återspeglar villkoren för fiskarlivet i skärgården.
5. VETERINÄRINRÄTTNINGEN I SKARA (Sveriges lantbruksuniversitet Ultuna) innehåller landets första veterinärskola och lämningar av ett franciskanerkloster.
6. PÅ BECKHOLMEN (Kungl. Djurgårdens förvaltning) i Stockholm pågår intensiv marin verksamhet i kulturhistorisk miljö.
7. KANSLIHUSET (Riksdagens förvaltning) i Stockholm pryds av en dorisk tempelfasad från det i övrigt rivna Myntverket.
8. KUNGLIGA OPERAN (Statens fastighetsverk).

Inledning

I denna vägledning ger Riksantikvarieämbetet (RAÄ) allmänna råd för hur bestämmelserna i förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen (FSBM) bör tillämpas. Syftet är att vägledningen ska vara ett stöd i förvaltningen och att processen kring tillståndsprövning blir tydligare och enklare vilket ska leda till ökad samverkan mellan berörda parter samt att de kulturhistoriska värdena blir väl omhändertagna.

Vägledningen vänder sig i första hand till de myndigheter som förvaltar statliga byggnadsminnen¹ (SBM), men den kan även vara till hjälp och informationskälla för antikvariska experter, konsulter, entreprenörer, brukare och andra intresserade som söker information om FSBM och dess tillämpning.

Kulturarv handlar om de byggstenar i form av kulturminnen, kulturmiljöer, föremål och immateriella företeelser som vi tar med oss från det förgångna in i samtiden och i framtiden. Byggnadsminnen berättar om historiska skeenden och hur samhället över tid har förändrats. Berättelserna rymmer även specifika händelser och enskilda personers historia. Syftet med byggnadsminnen är att bevara spår av historien som har betydelse för förståelsen av dagens och morgondagens samhälle och att garantera människors rätt till en viktig del av kulturarvet. Byggnadsminnen ska även användas på ett lämpligt sätt. Hur SBM bäst bevaras, utvecklas och används styrs av deras förutsättningar.

Landets drygt 260 SBM tillskrivs synnerligen höga kulturhistoriska värden och därigenom utgörs av de kulturhistoriskt mest

värdefulla byggnaderna och anläggningarna i statens ägo. Kungliga slott, residens, regerings- och domstolsbyggnader, försvarsanläggningar, teatrar, bibliotek, universitetsbyggnader, fyrar, broar, kungsgårdar och andra jordbruksegendomar förmedlar berättelser om viktiga delar av Sveriges och den statliga förvaltningens historia. I många fall består ett byggnadsminne av ett flertal byggnader med ibland tillhörande parker och trädgårdar.

Avsikten med en byggnadsminnesförklaring är att garantera ett långsiktigt bevarande och underhåll av hög kvalitet men även att genom information och andra åtgärder tillgängliggöra byggnader och miljöer så att människor nu och i framtiden ska kunna få ta del av upplevelser och historiska kunskaper.

Regeringen fattar beslut om nya statliga byggnadsminnen efter förslag från RAÄ varefter RAÄ fattar beslut om skyddsbestämmelser för dessa. Ändringar i strid med skyddsbestämmelserna måste ibland genomföras för att byggnadsminnet ska kunna användas. Förslag till sådana ändringar ska motiveras och noga prövas. Vid tillståndsprövningen, som görs av RAÄ, vägs

¹ Fortifikationsverket, Kungl. Djurgårdens förvaltning, Naturvårdsverket, Riksdagens förvaltning, Statens fastighetsverk, Sveriges lantbruksuniversitet Ultuna, Sjöfartsverket och Trafikverket.

behovet av ändringen mot den eventuella minskning av de kulturhistoriska värden som ändringen kan medföra.

Vägledningen utgör RAÄ:s rekommendationer om hur bestämmelserna i FSBM bör tillämpas vilket inte utesluter andra handlingssätt. Avsnitten i vägledningen följer indelningen i förordningens paragrafer. Därutöver finns ett avsnitt som handlar om *Förordningen och andra bestämmelser om kulturmiljöer* och ett som handlar om *Begrepp och definitioner*.

Vägledningen utgår från gällande förordning, utfärdad den 19 juni 2013 och som gäller från den 1 januari 2014. Denna vägledning ersätter den tidigare vägledningen *Statliga byggnadsminnen. Vägledning. Tillståndsansökan och tillståndsprövning 2010*, ISSN 1651-1298, ISBN 91-7209-396-X, samt *Statliga byggnadsminnen. Vägledning för tillämpning av förordningen om statliga byggnadsminnen 2016*, ISBN 978-91-7209-757-5 (Tryck) och ISBN 978-91-7209-758-2 (PDF).

FÖRKORTNINGAR

SBM	Förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen
JB	Jordabalken (1970:994)
KML	Kulturmiljölagen (1988:950)
MB	Miljöbalken (1988:808)
PBL	Plan- och bygglagen (2010:900)
RAÄ	Riksantikvarieämbetet
SBM	Statligt byggnadsminne/statliga byggnadsminnen

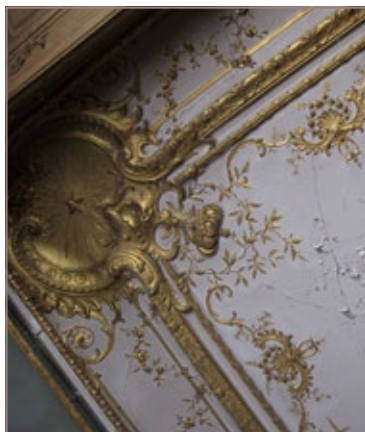
FÖLJANDE ORD ANVÄNDS SYNONYMT MED VARANDRA:

Statligt byggnadsminne – byggnadsminne.

Antikvarisk medverkande – antikvarisk expert (enligt tidigare praxis benämnt antikvarisk kontrollant, en benämning som saknar stöd i lagstiftning). Antikvarisk medverkan används för den arbetsinsats med antikvarisk kompetens som RAÄ har villkorat i ett beslut om tillstånd till ändring av statligt byggnadsminne.

1. Inledande bestämmelser (1–2 §§)

1 § I denna förordning finns bestämmelser om statliga byggnadsminnen.

2 § En byggnad som tillhör staten får förklaras för statligt byggnadsminne, om den har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde.

Bestämmelserna om statliga byggnadsminnen i denna förordning får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar.

1.1 Reglering i förordning (1 §)

Riksdagen har genom bestämmelser i kulturmiljölagen (1988:950) (KML) beslutat att statens byggnader av byggnadsminnesklass ska regleras i en förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen (FSBM). Bestämmelserna om byggnadsminnen i enskild ägo finns i KML. Urvalskriteriet *synnerligen högt kulturhistoriskt värde* är gemensamt för de båda kategorierna av byggnadsminnen. RAÄ är tillsynsmyndighet för SBM och länsstyrelserna för byggnadsminnen enligt KML.

Statliga myndigheter kan genom förvärv ta över förvaltningsansvaret för byggnadsminnen enligt KML. I sådana fall fortsätter bestämmelserna i KML tillämpas vilket innebär att länsstyrelsen är tillsynsmyndighet tills regeringen har utfärdat en statlig byggnadsminnesförklaring, efter förslag från RAÄ.

Ovan: Innertak, Stockholms slott.

Motsatt sida: Gamla riksarkivets monumentala trapphus.

1.2 Begreppet statligt byggnadsminne (2 §)

1.2.1 BYGGNAD SOM TILLHÖR STATEN

Byggnader, trädgårdar, parker, andra anläggningar eller bebyggelseområden som förvaltas eller bebyggelseområden som förvaltas av statliga myndigheter² kan förklaras för SBM. Byggnader som förvaltas av statliga bolag/affärsverk, till exempel Akademiska hus, Jernhusen, Vattenfall och Swedavia, räknas som privaträttsligt ägda och omfattas inte av FSBM.

1.2.2 VAD KAN BLI ETT STATLIGT BYGGNADSMINNE?

Byggnad, trädgård, park, annan anläggning och ett bebyggelseområde som ägs av staten och förvaltas av statlig myndighet och som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde kan förklaras för statligt byggnadsminne.

Vad som avses med byggnad definieras inte uttryckligen i FSBM eller i dess förarbeten.

² Affärsverket svenska kraftnät, Exportkreditnämnden, Fortifikationsverket, Kammarkollegiet, Kungl. Djurgårdens förvaltning, Luftfartsverket, Länsstyrelserna, Naturvårdsverket, Riksdagens förvaltning, Sjöfartsverket, Skogsstyrelsen, Statens bostadskreditnämnd, Statens fastighetsverk, Statens jordbruksverk, Sveriges geologiska undersökning, Sveriges lantbruksuniversitet och Trafikverket.

1. Stockholms slott, 2. Hagaparken, 3. Läckö slottsträdgård och 4. Roma kungsgård representerar de kategorier – byggnad, trädgård, park eller annan anläggning och bebyggelseområde – som kan byggnadsminnesförklaras.

Ett byggnadsminne ska ha en fast förankring i marken eller vara en byggnad eller anläggning som är varaktigt placerad på en viss plats i vatten. Enligt jordabalken (1970:994) hör till en fastighet byggnader, ledningar, stängsel och andra anläggningar som har anlagts inom fastigheten för stadigvarande bruk. Det bör därmed vara möjligt att låta ett byggnadsminne omfatta alla delar inom ett avgränsat område, även om de som inte anses ha synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Skyddsnivån för sådana delar av fastighet regleras genom skyddsbestämmelser, till exempel kan skyddet för sekundära eller sent tillkomna byggnader enbart behöva omfattas av en bestämmelse enligt vilket områdets karaktär inte får för-

vanskas. Detta kan innebära att byggnadens färgsättning regleras men att det inte är rivningsförbud på byggnaden.

Park, trädgård eller annan anläggning av synnerligen högt kulturhistoriskt värde kan också bli SBM även om de inte hör samman med en byggnad eller ingår i ett område kring en byggnad. Avseende tillhör till fastighet som kan omfattas av byggnadsminnesförklaring se avsnitt 4.2.4 *Fast inredning* och avsnitt 4.2.6 *Mark och vegetation*.

Med anläggningar avses i detta sammanhang vägar, järnvägar, broar, bryggor, kanaler, dammar, vallar, vallgravar, gruvor, kranar, master och med vegetation försedda gestaltade anläggningar såsom alléer. Begreppet bör

ges en vid tolkning. Naturmark, ängar, åkrar och planterade skogar som har ett betydande kulturhistoriskt samband med byggnader eller anläggningar kan ingå i ett byggnadsminne.

Se avsnitt 4.1.1 Avgränsning av ett statligt byggnadsminne.

Ett bebyggelseområde kan till exempel vara en del av en stad eller tätort med ett starkt inbördes kulturhistoriskt sammanhang och värde. Det kan gälla bebyggelse kring ett torg eller en gata eller bebyggelseområden utanför tätorter, såsom kungsgårdar och andra jordbruksegendomar som således kan byggnadsminnesförklaras. Byggnader eller anläggningar som ingår i ett bebyggelseområde med synnerligen högt kulturhistoriskt värde behöver var för sig inte ha ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Sådana områden tillskrivs ofta höga miljöskapande värden.

1.2.3 VAD KAN INTE BLI ETT STATLIGT BYGGNADSMINNE?

Byggnader, trädgårdar, parker, anläggningar och bebyggelseområden som är i enskild ägo kan inte bli SBM. De kan omfattas av byggnadsminnesskydd enligt KML. Fast inredning som tillhör annan ägare än staten kan inte heller omfattas av skydd enligt FSBM, se avsnitt 4.2.4 Fast inredning.

Fornlämningar såsom ruiner omfattas alltid av KML. Ett område i anslutning till en fornlämning, till exempel kring en ruin eller lämningar av grunder i en byggnad kan omfattas också av FSBM, beroende på skyddsbestämmelsernas utformning, se avsnitt 11.1 Kulturmiljölagen.

Större landskapsavsnitt med åkrar, skogar, vattenområden och andra landskapselement utan synnerligen höga kulturhistoriska värden bör inte byggnadsminnesförklaras. De bör inte heller ingå i ett byggnadsminne om de inte har höga kulturhistoriska samband med övriga delar av ett byggnadsminne. Om det är

önskvärt att skydda sådana områden bör andra skyddsformer övervägas som till exempel kultur- eller naturreservat enligt miljöbalken (1988:808) (MB).

Byggnader eller anläggningar som inte har en fast förankring i marken eller inte är varaktigt placerade på en viss plats i vatten kan inte byggnadsminnesförklaras. Till exempel kan inte rullande eller flytande kulturföremål såsom veteranbåtar eller ånglok byggnadsminnesförklaras. Kulturhistoriskt värdefulla fartyg kan dock "k-märkas" av Statens Maritima museum och på så sätt värnas för sitt kulturhistoriska värde.

1.2.4 URVALSKRITERIET SYNNERLIGEN HÖGT KULTURHISTORISKT VÄRDE

Det är alltid det kulturhistoriska värdet som utgör grunden för en byggnadsminnesförklaring. Det kulturhistoriska värdet ska vara synnerligen högt vilket indikerar att det ställs mycket omfattande och långtgående krav på det kulturhistoriska värdet. Kulturhistoriskt värde avser de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper och förståelse av olika skeenden och sammanhang samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder i dag.

Vid urval av byggnadsminnen förutsätts att de kulturhistoriska värdena är väl definierade. Dessa värden ska framgå av en motivering till byggnadsminnesbeslutet eftersom det alltid är påverkan på de kulturhistoriska värdena som bedöms vid en eventuell ansökan om ändring av ett byggnadsminne. Som utgångspunkt för arbetet med kulturhistorisk värdering kan RAÄ:s publikation användas: [Plattform Kulturhistorisk värdering och urval, Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet](#).

2. Byggnadsminnesförklaring (3–4 §§)

3 § Frågan om en byggnad ska förklaras för statligt byggnadsminne prövas av regeringen efter en framställning från Rikantikvarieämbetet.

4 § Rikantikvarieämbetets framställning om att en byggnad ska förklaras för statligt byggnadsminne ska innehålla en beskrivning av byggnaden, en bedömning av det kulturhistoriska värdet och ett yttrande från den myndighet som förvaltar byggnaden.

2.1 Förslag till nya statliga byggnadsminnen

RAÄ lägger fram förslag till nya SBM för regeringen att besluta om. Sådana förslag kan också initieras av en myndighet som förvaltar statliga fastigheter. RAÄ inhämtar den förvaltande myndighetens synpunkter på förslag till nya SBM innan förslaget sänds till regeringen. I förslaget beskriver och motiverar RAÄ det föreslagna byggnadsminnet, redovisar och bedömer de kulturhistoriska värdena.

Framställningen innehåller inte i detta skede något förslag till skyddsbestämmelser. RAÄ ser dock fördelar med att redan i detta skede föra en dialog med den förvaltande myndigheten om den planerade skyddsnivån i stort.

2.2 Den förvaltande myndighetens uppgifter inför byggnadsminnesförklaring

Den förvaltande myndigheten ska tillhandahålla delar av underlaget till RAÄ:s förslag

Ovan: Rikantikvarieämbetet i Stockholm är lokaliserad i kvarteret Krubban på Östermalm i ombyggda regementsbyggnader. Motsatt sida: Rosenbad har blivit en symbolbyggnad för regeringen.

Exempel på uppgifter som förvaltande myndighet kan behöva ta fram inför en byggnadsminnesförklaring:

- data om fastigheten
- kartor
- ritningar
- fotografier
- beskrivningar
- historik

till byggnadsminnesförklaring, se avsnitt 9. *Skyldighet att lämna kunskapsunderlag (12 §)*.

Den kunskapsnivå som värdeprom för SBM innehåller bedöms vara ett tillräckligt underlag för RAÄ att bedöma det kulturhistoriska värdet utifrån. En sådan dokumentation är även värdefull för den fortsatta förvaltningen, till exempel när frågor uppkommer vid föreslagna ändringar, samt om byggnaderna skulle förstöras genom brand eller annan oförutsedd händelse.

Den förvaltande myndigheten ska i sitt yttrande till RAÄ om förslag till ett nytt statligt byggnadsminne tydligt ta ställning till förslaget genom att ange om myndigheten tillstyrker förslaget, med eller utan synpunkter, alternativt avstyrker förslaget i sin helhet.

3. Hävning av statligt byggnadsminne (5 §)

5 § Om bibehållandet av ett statligt byggnadsminne medför hinder, olägenheter eller kostnader som inte står i rimligt förhållande till byggnadsminnets betydelse, kan regeringen häva byggnadsminnesförklaringen. Regeringen kan också häva en byggnadsminnesförklaring som framstår som ändamålslös.

En ansökan om att häva en byggnadsminnesförklaring görs hos Riksantikvarieämbetet av den myndighet som förvaltar byggnadsminnet. Riksantikvarieämbetet ska överlämna ansökan till regeringen med ett eget yttrande. Riksantikvarieämbetet får också på eget initiativ i en framställning till regeringen föreslå att en byggnadsminnesförklaring ska hävas.

Viby by i Sigtuna är en oskiftad klungby.

3.1 När kan ett statligt byggnadsminne hävas?

En anläggning som har förklarats för byggnadsminne ska i princip förbli sådan för all framtid som en del av det gemensamma kulturarvet. Bestämmelserna om hävande bör därför ses som undantagsregler som ska tillämpas ytterst restriktivt. En byggnadsminnesförklaring får endast hävas i rena undantagsfall och bara efter en noggrann prövning av att förutsättningarna för ett upphävande är uppfyllda. En följd av den stränga bedömningen vid inrättandet av ett byggnadsminne gör att skälen för att häva ett byggnadsminne också måste vara mycket starka. Exempelvis utgör försummad vård och eftersatt underhåll inte skäl för hävande. Om skyddsbestämmelserna anger, vilket oftast är fallet, att bygg-

Exempel på statliga byggnadsminnen som har hävts

- Tomtebodas stationshus hindrade utbyggnad av Citybanan och togs bort.
- Rönö kungsgård som endast hade en ekonomibyggnad kvar ansågs inte vara av byggnadsminnesklass och att slottsruinen med omgivning skyddas som fornlämning av KML.

naderna ska vårdas och underhållas så att ”de kulturhistoriska värdena inte minskar”, är de kostnader som uppkommit på grund av eftersatt underhåll inget skäl för att häva en byggnadsminnesförklaring.

3.2 Att häva eller rekonstruera vid katastrof

När ett statligt byggnadsminne har skadats svårt eller förstörts genom katastrof, till exempel brand, och ett återuppbyggande eller en rekonstruktion av den skadade byggnaden framstår som ändamålslös, kan kriterierna för hävning vara uppfyllda. Vid förlust av en enskild byggnad eller en mindre del av ett byggnadsminne kan skyddsbestämmelserna istället ses över.

Den förvaltande myndigheten bör i samråd med RAÄ ta ställning till om en återuppbyggnad är möjlig eller önskvärd utifrån kulturhistorisk synpunkt. En återuppbyggnad av enbart kulturhistoriska skäl torde komma ifråga i endast mycket speciella fall, till exempel om byggnaden anses utgöra en synnerligen viktig del i en helhetsmiljö eller om enbart vissa delar som har skadats utgör en viktig del av en anläggning och är möjliga att återbygga. Ställning behöver tas till vilka kulturhistoriska och andra värden som kan återskapas vid en återbyggnad. Vid rekonstruktion är det av stor vikt att det finns ett tillräckligt bra kunskapsunderlag och dokumentation som möjliggör ett trovärdigt resultat.

3.3 Ansökan om hävning

Den förvaltande myndigheten ska i sin ansökan till RAÄ om hävning av statligt byggnadsminne redovisa i vilka hänseenden byggnadsminnet utgör ett hinder, vilka problem eller besvär/olägenheter ett bevarande skulle medföra och varför byggnadsminnet framstår som ändamålslös samt redovisa de kostnader ett bevarande skulle medföra jämfört med en hävning. Det ska också redovisas om det blir aktuellt med att riva byggnadsminnet samt motiveras om dokumentation inte ska utföras. I många fall kräver rivning också lov enligt plan- och bygglagen

Rönö kungsgård hävdes som statligt byggnadsminne år 2008 av regeringen.

(2010:900) (PBL). Inför omfattande ändringar som strider mot skyddsbestämmelserna är det lämpligare att ändra skyddsbestämmelserna än att häva byggnadsminnet, se avsnitt 6. *Ändring av skyddsbestämmelser* (8 §).

3.4 Dokumentation inför och vid hävning

Vid en ansökan om hävning kan RAÄ ställa krav på att den förvaltande myndigheten ska dokumentera byggnadsminnet i syfte att RAÄ ska kunna ta ställning till en eventuell hävning, se avsnitt 9. *Skyldighet att lämna kunskapsunderlag* (12 §). Vid brand eller andra plötsliga och oväntade katastrofer kan de kvarvarande delar som omfattas av skyddet behöva dokumenteras i samband med en eventuell restvärdesräddning³. Byggnadsminnet kan behöva dokumenteras i sin helhet efter en större skada. Samma gäller om avsikten med hävning är att kunna riva byggnadsminnet. Dokumentationen förutsätts i någon mån föra vidare de kunskaper som går förlorade till följd av hävning. Den förvaltande myndigheten bör i ansökan om hävning utförligt ange syftet med dokumentationen, vad som ska dokumenteras, vilka metoder som ska användas och hur dokumentationen ska redovisas.

³ Med restvärdesräddning avses de åtgärder som utförs i syfte att minska följdskador på kvarvarande delar av egendom efter brand, översvämning eller annan katastrof. Insatser kan t.ex. omfatta evakuering, sortering, dokumentation, packning och torkning – åtgärder som kan medföra att stora värden kan räddas.

4. Skyddsbestämmelser (6 §)

6 § När en byggnad har förklarats för statligt byggnadsminne ska Riksantikvarieämbetet genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnadsminnet ska vårdas och underhållas och i vilka avseenden det inte får ändras. Skyddsbestämmelserna får avse att ett område kring byggnadsminnet ska hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.

Om den myndighet som förvaltar ett statligt byggnadsminne motsätter sig de föreslagna skyddsbestämmelserna, ska Riksantikvarieämbetet överlämna ärendet till regeringen för beslut tillsammans med ett yttrande från den myndighet som förvaltar byggnadsminnet.

4.1 Beslut om skyddsbestämmelser

RAÄ fattar beslut om skyddsbestämmelser (kallades för skyddsföreskrifter fram till år 2014) efter det att regeringen har utfört byggnadsminnesförklaring. I skyddsbestämmelserna anger RAÄ på vilket sätt ett byggnadsminne ska vårdas och underhållas och i vilka hänseenden det inte får ändras. Skyddsbestämmelserna ska återspegla de kulturhistoriska värden som ett byggnadsminne har och ge vägledning i hur dessa värden ska förvaltas och skyddas. Skyddet bör vara av den omfattning som är nödvändigt för att de kulturhistoriska värdena ska kunna behållas.

Skyddsbestämmelserna avser i princip byggnadsminnets skick vid beslutstillfället. Det finns inget stöd i förordningen att införa en

skyddsbestämmelse som anger att ett byggnadsminne eller del av det ska återställas till äldre eller ursprungligt skick. Om sådana åtgärder är angelägna inför en byggnadsminnesförklaring bör den förvaltande myndigheten samråda med RAÄ för att komma fram till en lösning som får prövas i normal ordning.

4.1.1 AVGRÄNSNING AV ETT STATLIGT BYGGNADSMINNE

Den geografiska omfattningen av ett byggnadsminne framgår normalt av en kartbilaga som hör till beslutet om skyddsbestämmelser. Inom det avgränsade området gäller de skyddsbestämmelser som RAÄ har beslutat om. Tillstånd ska inhämtas från lantmäteriet för kartor i större skala än 1:100 000.⁴

Ovan: Engelskt rött är ett traditionellt pigment.
Motsatt sida: Ekonomibygnader vid Gripsholm.

⁴ Lag (1993:1742) om skydd för landskapsinformation.

Detaljerade skyddsbestämmelser kan anges även för området kring byggnadsminnet om så behövs även om det i förordningstexten uttryckligen står att ”skyddsbestämmelserna får avse att ett område kring byggnadsminnet ska hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas”. Detta område kan utgöra hela fastigheten, delar av den eller flera fastigheter, förutsatt att de är statligt ägda. Ett viktigt syfte med ett sådant områdesskydd är att förhindra åtgärder i ett byggnadsminnes närhet som är direkt olämpliga för bevarandet av dess karaktär. Området kan också betraktas som en form av skyddszon som har betydelse för förståelse och upplevelse av byggnadsminnet. Ordet ”skyddsområde” nämns inte i förordningstexten, men har blivit det begrepp som förekommer i äldre skyddsbestämmelser där det används för hela det området som byggnadsminnet omfattar.

Utseende och karaktär för det område som ingår i byggnadsminnet och för det kringliggande området framgår av de nyare byggnadsminnesförklaringarna. Hur utseende och karaktär ska vidmakthållas bör framgå av ett vårdprogram eller annat förvaltningsdokument som tas fram av den förvaltande myndigheten. Det är lämpligt att skyddsbestämmelserna ses över i samband med att ett vårdprogram upprättas. I vårdprogram kan skyddsbestämmelserna förklaras och tolkas i samråd med RAÄ.

Inom det område som avgränsas kan också finnas byggnader som inte har synnerligen höga kulturhistoriska värden. Även sådana byggnader bör omfattas av skyddsbestämmelser, då ändringar av dessa kan göra att byggnadsminnets karaktär påverkas negativt, till exempel genom ändrad exteriör färgsättning. Någon bestämmelse med förbud mot rivning behöver dock inte nödvändigtvis finnas för dessa byggnader.

När ett statligt byggnadsminne gränsar till en fastighet i enskild ägo kan bestämmelserna

inte omfatta denna fastighet även om det finns ett kulturhistoriskt samband.

När det gäller förslag till byggnadsminnesförklaring av en statlig förvaltd byggnad som står på ofri grund, det vill säga att det är olika ägare till byggnad och mark, inhämtar RAÄ synpunkter både från ägaren till byggnaden och ägaren till den fastighet som byggnaden ligger på.

4.1.2 VÅRD OCH UNDERHÅLL I SKYDDSBESTÄMMELSER

I skyddsbestämmelserna anger RAÄ på vilket sätt ett byggnadsminne ska vårdas och underhållas. Detta medför att vård- och underhållsåtgärder som strider mot bestämmelserna är tillståndspliktiga, se avsnitt 5.5 När är vård- och underhållsåtgärder tillståndspliktiga?

En vanligt förekommande bestämmelse är att det kulturhistoriska värdet inte får minska, att byggnadsminnet ska hållas i sådant skick att karaktären inte förvanskas och att byggnadsminnet inte får förfalla. Andra bestämmelser om vård och underhåll handlar om vilka typer av material och metoder som ska användas. RAÄ:s publikation [Materialguiden](#) utgör en faktabas för material som används i byggnadsvård och konventionell fastighetsförvaltning.

En annan vanligt förekommande bestämmelse avseende vård och underhåll är att det ska ske med ”traditionella material och metoder” alternativt med ”material och metoder som är anpassade till byggnadsminnets egenart”. Vad som avses med dessa begrepp framgår av avsnitt 5.5 När är vård- och underhållsåtgärder tillståndspliktiga?

4.2 Vad omfattas vanligen av skyddsbestämmelserna?

Syftet med skyddsbestämmelserna är att de kulturhistoriska värdena ska kunna bevaras. De utformas med utgångspunkt från den motivering som finns i byggnadsminnes-

beslutet och utgör det viktigaste dokumentet vid tillståndsprövning. Motiveringen tydliggör och gör det lättare att förstå skyddsbestämmelsernas syfte vid tillämpningen. Motiveringen kan utgöra en del av bedömningsgrunden i framtida prövningar om ändringar av byggnadsminnet kan tillåtas utan att de kulturhistoriska värdena går förlorade. Motiveringen har också den pedagogiska uppgiften att göra det tydligt för den förvaltande myndigheten och andra varför byggnadsminnesförklaringen kommit till stånd och vilka kulturhistoriska värden byggnadsminnet tillskrivs.

Flertalet skyddsbestämmelser berör byggnadsminnets exteriörer, stomme, planlösning, fast inredning, ytskikt, mark och vegetation samt områdets struktur och karaktär. Dessa egenskaper sammantaget berättar bland annat om arkitektur, konstruktioner, materialval, nivå på hantverk och hur byggnadsminnet har använts och ändrats samt hur fasad- och inredningsidealerna har skiftat genom tiderna.

4.2.1 EXTERIÖR

Med byggnadens *exteriör* avses de delar av byggnaden som har kontakt med det fria såsom fasader, tak, skorstenar, fönster, dörrar, sockelar, grunder och trappor. Det är möjligt att skyddet omfattar enbart delar av en exteriör.

Genomförda nybyggnader, tillbyggnader eller andra ändringar som har godkänts i beslut omfattas av de skyddsbestämmelser som gäller för byggnadsminnet, till exempel avseende deras påverkan på områdets karaktär vid ytterligare ändringar. Om det finns behov av att ytterligare specificera skyddsnivåerna, till exempel mellan den tillbyggda delen och den äldre delen, kan skyddsbestämmelserna ändras. Det kan vara aktuellt till exempel när den tillbyggda delen saknar kulturhistoriskt vär-

defulla fasadmaterial som den äldre byggnaden har. Om en nybyggnad eller tillbyggnad inte skulle omfattas av skyddsbestämmelserna och senare ändras kan det påverka den kulturhistoriska värdefulla helhetsmiljön på ett negativt sätt.

Det är lämpligt att byggnadsdelar som till exempel efter en brand har återuppbyggts ska omfattas av skyddsbestämmelser om motsvarande byggnadsdel gjorde det innan branden. Detta gäller under förutsättning att det kulturhistoriska värdet kan sägas bestå.

4.2.2 BYGGNADSTOMME

Med *stomme* avses byggnadsdelar som tillsammans utgör den bärande konstruktionen till en byggnad. Grundkonstruktioner, bärande väggar, valv av tegel, valv av trä, bjälklag av betong, balkar, träbjälkar, plank, pelare, takstolar och murstockar är exempel på stomdelar. Material i stommen kan utgöras av till exempel trä, sten, tegel, betong, lättbetong och stål. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, t.ex. putslager och färgskikt som räknas till ytskikt samt icke bärande golvbeläggningar såsom parkett och linoleummattor som räknas till fast inredning.

Med *ingrepp i stomme* avses borttagning av stomdelar, genomgående håltagningar, t.ex. för ventilationskanaler, ledningar för vatten och avlopp, dörröppningar och borrarade hål för upphängningsanordningar i tak och väggar.

Väl synlig stomme på logen, Höjentorps kungsgård.

Om ingrepp i stomme kräver tillstånd framgår av skyddsbestämmelserna. I äldre skyddsbestämmelser anges ofta att skyddet omfattar ursprunglig eller äldre stomme. I sådana fall är det lämpligt att den förvaltande myndigheten inför planerade åtgärder kontaktar RAÄ för råd om åtgärderna är tillståndspliktiga. I vissa vårdprogram har frågan om vad stommskyddet omfattar klargjorts i samråd med RAÄ.

Stomingrepp ska utföras med hänsyn till att underliggande/dolda och kulturhistoriska värdefulla ytskikt kan bli påverkade. Stomingrepp kan minska information som materialet i konstruktionen innehåller. Detta gäller särskilt konstruktioner som är sammansatta av olika material och konstruktioner som är tillkomna under olika tidsperioder. Eftersom viktig byggnadshistorisk och byggnadsteknisk information kan komma fram vid ingrepp i stomme är det viktigt att denna typ av åtgärder alltid dokumenteras. Dokumentation är också viktigt att utföra när en konstruktion delvis eller i sin helhet blir dold eller tas bort samt ifall kunskap om äldre metod- och mate-

rialval går förlorad vid ingreppet. Dokumentation görs före, under och efter åtgärderna.

Behov av att dra fram installationer medför vanligen håltagningar eller inbilningar i stomme. Synliga kanaldragningar påverkar ofta upplevelsevärden negativt medan infällda installationer medför större fysiska ingrepp och förlust av material. De planerade ingreppen ska redovisas på ritning i en ansökan.

4.2.3 PLANLÖSNING

Med *planlösning* avses hur en byggnad är indelad i rum eller utrymmen samt hur kommunikationen är organiserad mellan olika rum eller utrymmen. Med ändring av planlösning avses till exempel rivning av väggar, trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymerna samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Om endast delar av en planlösning omfattas av skydd anges det på en ritning som biläggs beslutet. I äldre skyddsbestämmelser anges vanligen att skyddet omfattar ursprunglig eller äldre planlösning/rumsindelning. I sådana fall är det lämpligt att den förvaltande myndigheten inför planerade ingrepp kontaktar RAÄ för råd om ingreppen är tillståndspliktiga. I vissa vårdprogram kan frågan om vad skydd av planlösning innebär ha klargjorts.

En planlösning avspeglar de funktioner och verksamheter som en byggnad har haft och hur dessa har varit organiserade i förhållande till varandra. Planlösning i slott och herresäten har ofta ritats med utgångspunkt från genusaspekt – en del av byggnaden var avsedd för herrar och en del för damer eller med utgångspunkt från social ställning – vissa rum var avsedda för herrskapet och andra för tjänstefolket.

4.2.4 FAST INREDNING

- Enligt 2 kap 2 § jordabalken (1970:994) (JB) hör till en byggnad fast inredning och annat som byggnaden blivit försedd med, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna.
- Fast inredning måste finnas i eller på byggnadsminnet, dvs. den ska ha ett fysiskt samband och den måste vara till nytta för byggnaden, dvs. ägnat till stadigvarande bruk.

Fast inredning omfattas vanligen av skyddsbestämmelser. För bostäder, butikslokaler, samlingslokaler, ekonomibyggnader till jordbruk och fabrikslokaler finns detaljerade bestämmelser i JB. Till fastighet som helt eller delvis är inrättad för industriell verksamhet hör s.k. industritillbehör som tillförts fastigheten för att användas i verksamheten huvudsakligen på denna fastighet. Sådant industritillbehör kan alltså utgöra fast inredning.

Exempel på fast inredning:

- fast avbalkning, hiss, ledstång
- ledning för vatten, värme, ljus eller annat, kranar
- kontakter och annan sådan utrustning
- värmepanna, element till värmeledning, eldstad, kamin, kakelugn
- innanfönster, markis, brandredskap, civilförsvarsmateriel, nyckel
- snickerier såsom dörrar, dörrfoder, fönster, fönsteromfattningar inkl. fönsterfoder, golvsocklar
- golvbeläggningar, taklistor, paneler, golvbeläggning, trappor
- butikslokaler: diskar, hyllor
- industrilokaler: industritillbehör såsom maskiner och annan utrustning.

I regel bör man utgå från att den fasta inredningen tillhör byggnaden. Ibland finns det olika ägare till inredningen och till byggnaden. Inredningen utgör i ett sådant fall inte tillbehör till byggnaden och kan inte ingå i byggnadsminnet eller omfattas av skyddsbestämmelser. I vissa fall kan även en annan ägare ha rätt att föra bort inredningen.

I äldre skyddsbestämmelser anges ofta att skyddet omfattar ursprunglig eller äldre fast inredning. I sådana fall är det lämpligt att den förvaltande myndigheten kontaktar RAÄ för råd om tillståndsplikt. I vissa vårdprogram kan frågan om vad skyddet av fast inredning omfattar ha klargjorts.

Fast inredning som RAÄ har lämnat ett tillstånd till att tillfälligt demontera i syfte att den ska återmonteras ska hanteras och förvaras på ett betryggande sätt.

Möbler och inventarier utgör normal inte fast inredning, undantaget är om de kan anses utgöra tillbehör till byggnaden enligt JB. Fordon, kontorsutrustning och handverktyg hör

Färgpigment.

inte i något fall till fastigheten och utgör alltså inte fast inredning.

4.2.5 YTSKIKT

- Med *ytskikt* avses till exempel samtliga lager av färg, tapeter och puts samt obehandlade ytor, såväl kända som okända, dolda och synliga, interiört som exteriört.
- Ytskiktsskyddet omfattar vanligen konstnärligt utformade ytor eller äldre ytor med inslag av s.k. patina.

Det är i regel inte tillåtet att ta bort eller göra ingrepp i ytskikt, måla över eller på annat sätt täcka över skyddade ytskikt.

Ytskikt berättar om hur främst interiörerna har gestaltats. Ytskikt har ofta bytts ut med korta mellanrum efter vid tillfället rådande stilideal eller i samband med att stomme eller planlösning har ändrats.

4.2.6 MARK OCH VEGETATION

Enligt 2 kap. 1 § JB är "på rot stående träd och andra växter" tillbehör till fastighet. Mark och vegetation kan därför också omfattas av skyddsbestämmelser, liksom andra byggnadselement som staket, murar, trappor, broar, belysning, skulpturer, dammar och gångar som kan finnas i en trädgård eller park.

Begrepp om mark och vegetation i skyddsbestämmelser:

- med *mark* och *vegetation* avses den mark som omger byggnaderna med eller utan beläggning och anlagd växtlighet
- med *vegetativ struktur* avses växtlighetens uppbyggnad, sammansättning och disposition
- med *vård av vegetation* avses sedvanliga vårdåtgärder såsom kontinuerligt utförd trädbeskärning (hamling), kronreducering och annan beskärning av träd samt skötsel av annan växtlighet
- med *topografi* avses terrängens fysiska form med höjdskillnader
- med *trädgrupper* avses medvetet anlagda grupper av träd.

Vård och skötsel av vegetation omfattas normalt inte av tillståndsplikt, till exempel kontinuerligt utförd trädbeskärning såsom hamling eller formträdbeskärning. Däremot är restaurerande/återupptagen trädbeskärning efter ett längre uppehåll normalt tillståndspliktigt, eftersom sådan trädbeskärning kan ändra områdets karaktär, negativt påverka trädens livslängd och radera spår som visar på tidigare utförd skötsel. Beskärningsyta som är större än 10 cm i diameter betraktas som en tillståndspliktig åtgärd.

Det är lämpligt att den förvaltande myndigheten upprättar trädvårdsplaner som bland annat kan redogöra för processer och principer kring hur nertagning av träd ska hanteras, till exempel om nertagna träd ska ersättas av nya träd av samma sort. Trädvårdsplaner kan ingå som underlag vid hantering av tillståndsärenden och utgöra ett verktyg för att effektivisera ärendehandläggningen. En checklista för upprättande av trädvårdsplan finns i RAÅ:s vägledning *Fria eller fälla. En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*. Läs mer i vägledningen [här](#).

5. Ändring av statliga byggnadsminnen (7 §)

7 § Om det finns särskilda skäl, får ett statligt byggnadsminne efter tillstånd ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ett tillstånd till ändring kan förenas med villkor om

1. utförandet av ändringen,
2. dokumentation av ändringen, och
3. antikvarisk undersökning och medverkan.

Frågan om tillstånd till ändring prövas av Riksantikvarieämbetet efter ansökan av den myndighet som förvaltar byggnadsminnet. Riksantikvarieämbetets beslut får inte överklagas.

5.1 Att bevara och ändra

Även om tanken med byggnadsminnen är att de i princip ska bevaras oförändrade för all framtid finns det möjlighet att ändra byggnadsminnen i strid mot skyddsbestämmelser. Det finns även bestämmelser i andra lagar om till exempel säkerhet, miljö, hälsa och tillgänglighet som kan medföra krav på att byggnadsminnet ändras. I sådana fall tar respektive tillsynsmyndighet ställning i frågan med utgångspunkt från den lagstiftning som myndigheteten ansvarar för. Detta kan resultera i att tillstånd lämnas av en myndighet men nekats av en annan vilket medför att den planerade åtgärden inte kan utföras, se avsnitt II. Förordningen och andra bestämmelser om kulturmiljöer.

Ovan: Ny hiss på Kalmar slott.
Arkitekt Erik Wikerstål.
Motsatt sida: Stenbryggeområdet vid
Karlsborgs fästning.

5.1.1 VAD KAN UTGÖRA SÄRSKILDA SKÄL FÖR ÄNDRING?

Ett byggnadsminne får ändras i strid mot skyddsbestämmelserna endast om det finns särskilda skäl för det. Frågan om vad som kan utgöra särskilda skäl bedöms vid varje enskild ansökan om ändring.

Vanligt förekommande skäl för ändringar:

- arbetsmiljö
- personsäkerhet
- brandsäkerhet
- energieffektivisering
- ändrad/ny användning
- fysisk tillgänglighet

De statliga fastighetsförvaltande myndigheterna bör särskilt medverka till att kulturhistoriska miljöer görs tillgängliga för alla. Tillgänglighet kan tillgodoses genom information eller möjlighet för alla att besöka

byggnadsminnet. Vissa verksamheter som bedrivs i SBM är dock av sådan art att tillträde för allmänheten är begränsad. Bris-tande fysisk tillgänglighet kan i vissa fall ut-göra en form av diskriminering. RAÄ anser att tillgängliggörandet av kulturmiljöer utgör ett tungt vägande skäl för ändring som dock prövas i normal ordning. Vid prövningen be-dömer RAÄ hur det föreslagna utförandet på-verkar det kulturhistoriska värdet.

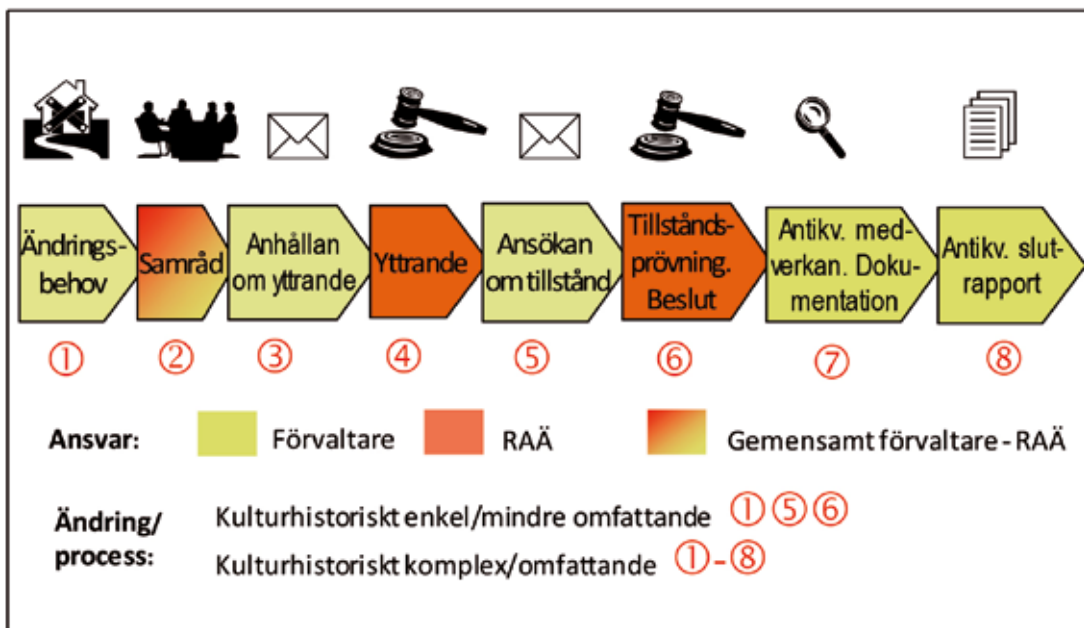
RAÄ anser att det är byggnadsminnet som sådant som sätter gränserna för vilka nya an-vändningssätt som kan komma i fråga. Det bör dock betonas att det inte är själva an-vändningen i sig som prövas, utan vilka änd-ringar i byggnaden en viss användning skulle medföra, bland annat utifrån de lagkrav som en viss verksamhet kräver. Användningen av ett byggnadsminne kan inte regleras genom skyddsbestämmelser, däremot i en detaljplan eller områdesbestämmelser enligt PBL.

5.2 Tillståndsprövningen steg för steg

Tillståndsprövningen kan gälla allt från enk-lare ändringar till mera omfattande och kul-turhistoriskt komplexa ombyggnader och res-taureringar. Nedan beskrivna processen i sin helhet gäller för komplexa ändringar. Om an-sökan gäller tillstånd till kulturhistoriskt min-dre komplexa ändringsåtgärder är processen och handläggningen enklare och endast delar av vägledningen nedan behöver tillämpas.

5.2.1 NÄR BEHÖVS TILLSTÅND?

Tillstånd behövs för ändringar som strider mot skyddsbestämmelserna vilka dock inte nödvändigtvis behöver utgöra ett hinder för mer omfattande ändringar. Det är inte änd-ringens fysiska omfattning som är avgörande, utan dess påverkan på byggnadsminnets kul-turhistoriska värden. Alla ändringar av ett byggnadsminne är inte tillståndspliktiga, utan de kan beröra en del av byggnadsminnet eller bestå av en typ av åtgärd som inte omfattas av skyddsbestämmelserna. En grundläggande re-gel är att alla åtgärder som påverkar skyddade delar av byggnadsminnet är tillståndspliktiga.

För vård- och underhållsåtgärder som följer skyddsbestämmelser krävs inte tillstånd. Vård-, underhålls- och konserveringsåtgärder som står i strid mot skyddsbestämmelserna är dock tillståndspliktiga, till exempel när material och metoder avviker från kraven i skyddsbestämmelser eller när åtgärderna berör skyddade delar av byggnadsminnet. Se vidare avsnitt 5.5 *När är vård- och underhållsåtgärder tillståndspliktiga?* och avsnitt 5.6 *Är konservering tillståndspliktig?*

Exempel på tillståndspliktiga åtgärder – byggnader:

- riva, flytta, bygga om eller bygga till
- göra andra ingrepp i eller ändra exteriören, t.ex. byta tak- och fasadmaterial, dörrar eller fönster, ändra färgsättning
- ändra, göra ingrepp i eller komplettera stommen, dvs. bärande delar och konstruktioner
- ändra planlösning/rumsindelning
- ändra, göra ingrepp i eller komplettera fast inredning, t.ex. snickerier, dörrar, fönster, listverk, trappor, räcken, golvbeläggningar, kakelugnar
- ändra eller göra nya tekniska installationer, såsom el- och rördragningar samt kanaler för t.ex. ventilation
- byta material till annat material
- ta bort, ändra, täcka över eller måla över kulturhistoriskt värdefulla ytskikt
- ändra färgsättning/kulör, ändra färgtyp
- tillfoga utvändiga lösa tillskott/kompletteringar som påverkar byggnadsminnets eller områdets karaktär eller arkitektoniska helhetsverkan, t.ex. skyltar, vepor, markiser och antenner
- vårda/underhålla/konservera byggnadsminnet med material och metoder som inte är anpassade efter byggnadsminnets egenart.

Exempel på tillståndspliktiga åtgärder – markområde, park och trädgård:

- uppföra nya byggnader eller ändra befintliga så att helhetskaraktären påverkas
- ändra, ta bort eller placera t.ex. hägnader, trappor, dammar, broar, skulpturer, större skyltar, belysning eller andra permanenta eller tillfälliga fasta anordningar
- ändra mark, markbeläggning, vegetation, vägar och stigar.

5.2.2 SAMRÅD

Samråd mellan RAÄ och förvaltande myndighet äger rum med olika intervall för olika byggnadsminnen beroende på hur stort förändringstrycket och underhållsbehovet är. Den förvaltande myndigheten initierar och sammankallar samrådsmöten. Inför en större renovering, ombyggnad, restaurering eller annan mera svårbedömd åtgärd är det lämpligt att den förvaltande myndigheten i god tid kontakter RAÄ för ett samråd innan ansökan om tillstånd eller anhållan om yttrande skickas in. Dialog och samråd kan vid dessa tillfällen utvecklas så att tillståndsprövning och

Tidigt samråd mellan Statens fastighetsverk och Riksantikvarieämbetet.

1. Frisen under takfoten på Stockholms slott består av reliefer med olika motiv huggna i sandsten. 2. I Parloiren, samtalsbyggnaden, på Känsö karantänsanläggning kunde fartygsbesättningar föra samtal och utbyta dokument med smittskyddstjänsteman över svavelrök. 3. På nedre Norrmalm ligger ett flertal statliga byggnadsminnen, bland annat Sagerska palatset – andra byggnaden från vänster intill Arvfurstens palats till höger, därbakom f.d. Skandinaviska Kreditinstitutet och Kungliga Operan längst ut till höger i bilden.

förvaltning underlättas. Den förvaltande myndigheten och RAÄ kan tillsammans gå igenom skyddsbestämmelser, ett eventuellt vårdprogram eller motsvarande med kulturhistorisk värdebeskrivning, målsättning och särskilda vårdkrav. Det kan i vissa undantagsfall vara möjligt att hyresgäst e.d. deltar i samråd, särskilt i sådana fall då det är hyresgästen som är mest lämpad att beskriva den planerade verksamheten.

Den förvaltande myndigheten redogör vid samråd för mål och syfte med de planerade åtgärderna. RAÄ kan informera om till-

ståndsplikt och vilka handlingar som behöver tas fram för en ansökan. I detta sammanhang bör påpekas att en tillståndspliktig ändring alltid ska prövas formellt och att den enskilde handläggarens synpunkter eller uttalanden vid samrådet inte ska tolkas som ett tillstånd, ett löfte om tillstånd eller ett avslag från RAÄ. Vad som överenskommit och annat av vikt som framkommit under samrådet bör dokumenteras i minnesanteckningar som upprättas av den förvaltande myndigheten som distribuerar anteckningarna till de berörda efter en eventuell justering av RAÄ.

5.2.3 ANTIKVARISK FÖRUNDESRÖKNING OCH KONSEKVENSBEDÖMNING

I vissa fall behöver den förvaltande myndigheten i ett tidigt skede ta fram ett nytt eller utökat kunskapsunderlag om byggnadsminnet. RAÄ kan också ställa krav på ett sådant kunskapsunderlag innan ett beslut fattas. Underlaget kan bestå av en antikvarisk (-teknisk) förundersökning som gör det möjligt att bedöma om projektet överhuvudtaget är genomförbart. I andra fall kan det vara lämpligt att göra en särskild antikvarisk konsekvensbedömning, det vill säga en expertutredning som redovisar på vilket sätt de kulturhistoriska värdena skulle påverkas av ändringen. Vid behov kan utlåtanden från andra experter behöva inhämtas, till exempel från trädvårdsspecialist/arborist eller tillgänglighetskonsult. Dessa utredningar kan också visa på att alternativa och för byggnadsminnet mera skonsamma lösningar behöver tas fram.

5.2.4 ANHÅLLAN OM YTTRANDE

Den förvaltande myndigheten kan i vissa fall i ett tidigt skede ha behov av att lämna in handlingar, som är översiktliga till sin karaktär, för att få ett yttrande från RAÄ med en bedömning av projektets lämplighet och förutsättningar att få tillstånd. En i tillämpliga delar ifylld ansökningsblankett ska medfölja handlingarna, se avsnitt [5.2.5 Ansökningsblankett](#). Av den ifyllda blanketten ska det framgå att det är ett yttrande som efterfrågas.

I ett yttrande lämnar RAÄ synpunkter på förslaget, till exempel att förslaget kan godtas (tillstyrkas) som grund för vidare bearbetning, att förslaget i vissa delar (med undantag) eller som helhet inte är lämpligt (avstyrks) utifrån kulturhistorisk synpunkt. RAÄ kan i yttrandet precisera krav och villkor för en kommande tillståndsprövning, till exempel angående utförande och detaljer eller antikvarisk (-teknisk) förundersökning/konsekvensbeskrivning, om sådan inte redan har gjorts.

Med utgångspunkt i de krav och villkor som RAÄ ställer i yttrandet kan den förvaltande myndigheten i förekommande fall upprätta ett reviderat förslag eller utarbeta mera detaljerade arbetshandlingar som i en ansökan om tillstånd lämnas till RAÄ för tillståndsprövning.

5.2.5 ANSÖKNINGSBLANKETT

För alla tillståndsansökningar och begäran om yttranden ska en ansökningsblankett som finns på RAÄ:s hemsida fyllas i digitalt och undertecknas manuellt av ansvarig inom den förvaltande myndigheten. Vissa uppgifter på blanketten är obligatoriska att fylla i. Till blanketten hör en sida med anvisningar som inte ska bifogas ansökan. En aktuell ansökningsblankett ska alltid användas. Blanketten finns att hämta på RAÄ:s hemsida, www.raa.se. Klicka sedan på "Lagar och stöd".

5.2.6 VEM FÅR UNDERTECKNA EN ANSÖKAN OM TILLSTÅND ELLER ANHÅLLAN OM YTTRANDE?

Det är den för ansökan ansvariga personen hos den förvaltande myndigheten som ska underteckna en ansökan om ändring av statligt byggnadsminne. Underskrift av slotts- eller husarkitekt, konsult, hyresgäst, arrendator, brukare eller annan part utanför sökandens organisation godtas endast om den aktuella ansökan innehåller en fullmakt från den förvaltande myndigheten.

När det finns två olika förvaltande myndigheter för ett och samma SBM, till exempel en myndighet förvaltar byggnader och en annan mark, ansvarar respektive myndighet för ansökan för sin del av fastigheten.

När det inom ett SBM finns en allmän väg, järnväg, bro eller annan infrastrukturanläggning som bildar en egen fastighet som förvaltas av Trafikverket (TRV) och den övriga fastigheten av en annan fastighetsförvaltande myndighet är det lämpligt att myndigheterna

De f.d. adelspalatsen på Riddarholmen används av domstolar.

samråder om de planerade åtgärderna inför en ansökan till RAÄ.

När TRV inom ett SBM ansvarar endast för till exempel väghållning av ett vägområde som inte utgör en egen fastighet är det lämpligt att TRV tar fram underlag för en ansökan om ändring av vägområdet. TRV ska överlämna ansökan till den förvaltande myndigheten som handlägger, undertecknar och sänder ansökan till RAÄ. Den förvaltande myndigheten kan då lämna in ansökan med sina egna synpunkter på de planerade åtgärderna i ett yttrande som bifogas ansökan. Detta förfarande förutsätter att myndigheterna samråder om de föreslagna åtgärderna innan en ansökan skickas in till RAÄ.

5.2.7 VAD SKA EN ANSÖKAN OM TILLSTÅND INNEHÅLLA?

Ansökningshandlingarna ska vara grundligt utförda och tydligt redogöra för historik, nuläget och de förslagna åtgärderna. Ansökningsblanketten ska vara fullständigt ifylld. RAÄ börjar behandla ansökan först när den är komplett. Om det i ansökan saknas uppgifter som behövs för prövningen begär RAÄ in kompletteringar alternativt returnerar den. Om det kan antas att det finns antikvariskt mer skonsamma lösningar kan RAÄ och den förvaltande myndigheten komma överens om att förslaget omarbetas innan RAÄ tar ställning till de ansökta ändringarna.

I ansökan ska redovisas de åtgärder som tillstånd söks för, de särskilda skäl som

motiverar åtgärderna, på vilket sätt ändringen strider mot skyddsbestämmelserna samt utförande och principer för de ändringar som berör skyddade delar.

Den övergripande historiken för hela byggnadsminnet och den specifika historiken för de delar som berörs av åtgärderna ska redovisas.

Det ska också redovisas hur åtgärderna påverkar de kulturhistoriska värdena. Relevanta avsnitt från vårdprogram/trädvårdsplan ska genom citat anges i klartext på ansökningsblanketten och relateras till åtgärderna. Det är inte tillräckligt med att enbart hänvisa till vårdprogram/trädvårdsplan eller bifoga kopior från det.

Det ska vara utrett och redovisas vilka krav som ställs av andra myndigheter med stöd av andra lagrum, till exempel avseende brandsäkerhet, tillgänglighet, arbetsmiljö m.m. Vidare ska planerad antikvarisk medverkan och planerade dokumentationsinsatser redovisas.

Antikvariskt komplexa åtgärder ställer höga krav på handlingarna. Det är då oftast lämpligt att den som ansvarar för ansökan anlitar personer med andra kompetenser, till exempel byggnadsantikvarie, bebyggelseantikvarie, trädgårdshistoriker, konservator eller annan expert.

Exempel på uppgifter och handlingar som behövs för en ansökan:

- ansökningsblankett, ifylld och under-tecknad av förvaltare eller annan behörig inom myndigheten
- redovisning av skälen för åtgärderna, dvs. ange varför de behöver göras
- beskrivning och redovisning av ändringarna och hur de påverkar byggnadsminnet
- redogörelse för vilka punkter i skyddsbestämmelserna ändringarna strider mot och hur de påverkar de kulturhistoriska värdena

- historik, äldre ritningar och foton som berör och är relevanta för ändringsförslaget
- sammanställning av uppgifter från relevanta delar av ett vårdprogram
- relationsritningar, beskrivningar, skaderedovisning, foton m.m. som visar befintlig situation
- ritningar och andra illustrationer som fotomontage, beskrivningar m.m. som redovisar och åskådliggör förslaget
- arbets- och materialbeskrivningar
- åtgärdsprogram för konservering
- antikvarisk förundersökning/konsekvensbeskrivning.

5.3 Riksantikvarieämbetets beslut

5.3.1 TILLSTÅNDSPRÖVNING

RAÄ:s tillståndsprövning omfattar såväl lämpligheten av de föreslagna åtgärderna som sättet på vilket dessa åtgärder ska utföras. RAÄ gör en avvägning mellan de särskilda skäl för ändringsförslaget som sökanden har anfört och åtgärdernas påverkan på det kulturhistoriska värdet. RAÄ bedömer också det föreslagna utförandet och kan ställa vissa villkor.

Ansökan kan bifallas i sin helhet, bifallas med villkor, bifallas delvis eller avslås i sin helhet. RAÄ informerar sökanden underhand om planerade avslagsbeslut som också motiveras i efterföljande beslut.

Beslut om tillstånd meddelas skriftligen och gäller från och med det datum som anges på beslutsskrivelsen. Arbetena får inte påbörjas innan dess. Beslut kan tidsbegränsas ifråga om när åtgärderna senast ska ha påbörjats eller avslutats. Vanligen gäller att beslutet upphör att gälla om åtgärderna inte har påbörjats inom två år. Skälen för detta är att rådande förhållanden kan komma att ändras över tid.

Beslut kan också gälla för en bestämd tid, till exempel för provisoriska åtgärder under en ombyggnad eller för tidsbegränsade aktiviteter såsom utställningar och sommarserveringar.

RAÄ prövar inte i efterhand ändringar som har utförts utan tillstånd, även om åtgärderna skulle ha utförts på ett från antikvarisk synpunkt acceptabelt sätt. I sådana fall ska den förvaltande myndigheten ändå i efterhand lämna in en komplett ansökan och dokumentation av de utförda åtgärderna. Om de genomförda åtgärderna inte bedöms vara förenliga med syftet med byggnadsminnesförklaringen kan det vara lämpligt att byggnadsminnet återställs. Åtgärder som har utförts utan tillstånd kan initiera ett tillsynsbesök med efterföljande tillsynsrapport, se avsnitt 8.2.4 Åtgärder som har utförts utan tillstånd.

5.3.2 EXPEDIERING AV BESLUT

RAÄ sänder beslutsoriginalet och en kopia av ansökningsblanketten till den adress som den förvaltande myndigheten har anggett i ansökan. För Statens fastighetsverk sänds beslutet endast centralt till huvudkontoret. RAÄ sänder också en kopia för kännedom till länsstyrelsen, länsmuseet eller motsvarande och till den berörda kommunen. Den förvaltande myndigheten ansvarar för att övriga berörda parter, till exempel den/de antikvariskt medverkande, entreprenörer och utförande byggföretag, får ta del av beslutet.

5.3.3 GENERELLA TILLSTÅND

Vissa åtgärder som strider mot skyddsbestämmelserna påverkar inte nämnvärt kulturhistoriska värden. Det kan till exempel handla om mindre håltagningar i sentida stomme eller andra byggnadsdelar, tidbegränsade åtgärder i samband med återkommande evenemang och vissa mindre underhållsåtgärder. Tillståndsprövning i varje sådant fall belastar i onödan såväl förvaltande myndighet som

RAÄ. För den typen av åtgärder kan den förvaltande myndigheten ansöka om ett generellt tillstånd för varje enskilt byggnadsminne.

5.3.4 VILLKOR FÖR TILLSTÅNDET

Villkoren får avse hur ändringen ska utföras, att ändringen ska dokumenteras, vad i/hur byggnadsminnet ska dokumenteras, vad/hur byggnadsminnet ska antikvariskt undersökas och att antikvarisk expert följer upp de tillståndspliktiga ändringarna samt bidrar till antikvariskt lämpliga lösningar.

I beslutsskrivelsen anges att tillståndet gäller endast under de förutsättningar som är kända vid beslutstillfället och att tillståndet kan komma att omprövas om det under arbetets gång framkommer nya omständigheter. Exempelvis kan dittills okända byggnadsdelar eller detaljer, som har betydelse för ställningstagandet till ändringen, bli synliga under arbetet. I sådana fall ska den förvaltande myndigheten kontakta RAÄ som meddelar om ärendet behöver prövas på nytt.

5.3.5 VILLKOR OM HUR ÄNDRING SKA UTFÖRAS

Den grundläggande principen vid alla åtgärder är varsamhet, att minimera ingrepp och andra ändringar av byggnadsminnet. Genom att ställa lämpliga villkor i beslut kan RAÄ se till att ändringen utförs på ett sätt som bidrar till att byggnadsminnets kulturhistoriska värden bevaras så långt som möjligt. Villkoren om hur ändringen ska utföras kan gälla både helhet och detaljer, till exempel hur en ändring, nya tillskott eller tillbyggnader ska gestaltas, att ett visst material eller en viss metod ska användas eller att färgborttagning får omfatta endast det yttersta färgskiktet. Detaljutförandet till exempel avseende material och metoder ska preciseras i ansökan. Hur förslaget ser ut i helhet ska vara avklarat innan en ansökan sänds in.

Tessinska palatset mitt emot Stockholms slott använda som länsresidens.

5.3.6 VILLKOR OM DOKUMENTATION AV ÄNDRING

Villkor som RAÄ ställer i beslut om dokumentation avser den dokumentation som äger rum under den tid som de tillståndspliktiga ändringarna genomförs. Det är viktigt att byggnadsminnets utseende/tillstånd/kondition före åtgärd (befintligt), under åtgärd och efter åtgärd (blivande/resultat) dokumenteras på ett sådant sätt att jämförelser före och efter ändring möjliggörs. Byggnadshistoriska spår som kommer fram under ändringsarbeten, till exempel dolda konstruktioner och ytskikt ska dokumenteras. Dokumentationen ska också omfatta de material, kulörer och metoder som används vid ändringen.

Exempel på dokumentationsformer:

- ritning, karta
- teckning
- fotografi
- 3d-skanning
- säkerhetsdatablad
- visuell/skriftlig beskrivning

Det är oftast lämpligt att dokumentationen utförs av en antikvarie. Vid vissa åtgärder kan det dock vara lämpligt att anlita en specialiserad yrkesman inom det område som ska dokumenteras, till exempel ingenjör, konstruktör, arkitekt, specialist på digital dokumentation, kulturhistoriskt specialiserad hantverkare eller konservator.

Skeppsholmskyrkan är avsakraliserad och används för konserter.

Vid enklare ändringsåtgärder som inte medför ingrepp kan villkor ställas till exempel om att den förvaltande myndigheten ska skicka in en fotodokumentation till RAÄ inom den tid som anges i beslutet. Sådan dokumentation omfattar normalt foton av byggnadsminnet före och efter åtgärd.

Om den förvaltande myndigheten låter dokumentera åtgärder som inte är tillståndspliktiga kan dokumentationen sändas till RAÄ för arkivering. Årliga redovisningar av underhåll och andra åtgärder som utförs av slotts- eller husarkitekter hos SFV bör också insändas till RAÄ för kännedom och arkivering. Dessa bör upprättas som separata dokument för respektive objekt.

5.3.7 VILLKOR OM ANTIKVARISK UNDERSÖKNING

RAÄ kan ställa villkor i beslut om att byggnadsminnet ska undersökas innan arbetena ska påbörjas och under pågående ändringsprocess. Undersökning kan bestå av arkivstudier och inspektion av byggnadsminnet på plats. Ny information och nya upptäckter som kommer fram under ändring kan medföra att förnyade arkivstudier och dokumentation behöver genomföras.

För att få ett gott resultat vid ändring av ett byggnadsminne är det angeläget att antikvarisk expertis medverkar under hela planerings- och byggprocessen, från det att projektet aktualiseras till den avslutande besiktningen, se avsnitt 5.2.5 *Ansökningsblankett* och avsnitt 5.4.3 *Antikvarisk slutrapport*.

5.3.8 VILLKOR OM ANTIKVARISK MEDVERKAN

Ett vanligt villkor för tillstånd är att arbetena ska utföras under antikvarisk medverkan.⁵

Följande generella villkor ställer RAÄ på antikvarisk medverkan:

Den antikvariska medverkan ska omfatta:

- kontroll av att de arbeten som är tillståndspliktiga enligt FSBM utförs i enlighet med beslutet
- iakttagelse och dokumentation av historiska spår som kommer fram under arbetets gång och sammanställning av dokumentationen i en antikvarisk slutrapport

Sökanden ska:

- tilldela antikvariska medverkanden beslutet och beslutsunderlaget
- minst två veckor i förväg meddela antikvariska medverkanden tidpunkten för arbetenas igångsättning och meddela antikvariska medverkanden när arbetena har avslutats
- inlämna dokumentationen till Riksantikvarieämbetet senast sex månader efter avslutade arbeten
- bekosta antikvarisk medverkan.

Det är den förvaltande myndigheten som i ansökan preliminärt ska bedöma och ange om sådan medverkan behövs och också namnge en expert eller institution för uppgiften. RAÄ anger i beslut om medverkan behövs och om den föreslagna experten/institutionen bedöms ha för uppdraget tillräcklig kompetens.

Antikvarisk medverkan behövs normalt när ändringar berör:

- höga kulturhistoriska värden
- kulturhistoriskt känsliga delar
- historiskt komplexa objekt
- bristfälligt dokumenterade eller bristfälligt utredda byggnader
- byggnader med okänd, dold eller ovanlig byggteknik eller konstruktion
- ändringar där det slutliga utförandet är möjligt att avgöra först under byggskedet.

Den antikvariske experten ska beredas tillfälle att utföra sitt uppdrag vilket kan omfatta regelbundna besök vid byggnadsminnet. Det är den förvaltande myndigheten som ska ansvara för att antikvarisk medverkan kommer till stånd. Den förvaltande myndigheten ska förse experten med beslutet och beslutsunderlaget, lämna information i god tid om byggstarten och kalla experten till byggmöten och slutbesiktning.

Det kan i vissa fall vara möjligt att visst detaljutförande kan bestämmas först under byggskedet. RAÄ kan i beslut ställa villkor om att delar av den antikvariska medverkan utförs i samråd med den förvaltande myndigheten. Det kan gälla frågor om färgsättning, detaljutformning av nya tillskott och detaljplacering av håltagningar. Om enighet i samrådet inte kan nås ska den förvaltande myndigheten överlämna frågan till RAÄ för ställningstagande. Den förvaltande myndigheten ska också informera RAÄ och tillkalla den antikvariska experten så snart något oförutsett inträffar som kan påverka det tidigare lämnade tillståndet.

⁵ Se "Riksantikvarieämbetets vägledning Antikvarisk medverkan, 2009",

<http://www.raa.se/lagar-och-stod/kml-kulturminneslagen/byggnadsminnen-3-kap/vagledning-3-kap-kml/>

5.4 Antikvarisk medverkan

5.4.1 ANTIKVARISK KOMPETENS

För att RAÄ ska kunna godta den till uppdraget föreslagna experten krävs att vederbörande har erforderlig utbildning, kunskap och erfarenhet samt är lämplig för uppgiften. I normala fall uppfyller certifierade sakkunniga kontrollanter av kulturvärden (enligt BFS 2006:6 KUL 1) med kvalificerad behörighetsnivå (K) kraven för godkännande. Den förvaltande myndigheten ska i förekommande fall förse RAÄ med det underlag som RAÄ behöver för att bedöma den föreslagna expertens kompetens. Det kan omfatta meritförteckning, arbetsintyg och referenser.

Exempel på utbildning och lämplig kompetens vid antikvarisk medverkan:

- högskoleutbildning i traditionella museiämnen
- byggnads-/bebyggelseantikvarisk utbildning
- kompletterande utbildning i restaurering för t.ex. arkitekter och landskapsarkitekter
- utbildning/kompletterande utbildning i konservering och byggnadsarkeologi
- goda kunskaper i byggnadsvård, byggnadsteknik, material och metoder
- processerfarenhet av byggprojektering och byggande
- erfarenhet av antikvarisk medverkan.

Om den antikvariska expert som den förvaltande myndigheten föreslår saknar egen erforderlig kompetens för hela uppdraget är det lämpligt att fler kompetenser anlitas, till exempel konservator, ingenjör, arkitekt eller

byggnadsarkeolog. RAÄ kan i beslut ställa villkor på de kompetenser som behövs för uppdraget. Det kan gälla vid konserveringsåtgärder eller vid ingrepp som kräver speciella bedömningar och dokumentationsmetoder. Om någon har medverkat i programskedet är det i regel lämpligt att samma person anlitas för antikvarisk medverkan. Expertens får dock inte stå i ett sådant förhållande till den förvaltande myndigheten, byggherren eller entreprenören att vederbörandes opartiskhet kan ifrågasättas.

Vanligt förekommande uppgifter vid antikvarisk medverkan:

- bistå den förvaltande myndigheten med råd
- delta i byggmöten/andra möten och slutbesiktning
- lämna detaljanvisningar, t.ex. den exakta dragningen av en ledning
- bevaka och dokumentera det som framkommer under arbetet, t.ex. när ytskikt eller senare tillägg avlägsnas eller murverk friläggs genom ombyggnader eller andra ändringar
- dokumentera iakttagelser av byggnadshistorisk art
- dokumentera avvikelser från förväntade konstruktioner och material
- uppmärksamma planerade och gjorda avvikelser från tillståndsbeslutet
- se till att i skyddsbestämmelser utpekade material som ska återanvändas demonteras varsamt och förvaras på lämpligt sätt tills det återmonteras
- dokumentera objektet före och under arbetet samt efter utfört arbete
- bifoga produkt-/säkerhetsdatablad antikvarisk slutrapport
- ställa samman rapport efter avslutat arbete och levererar den till den förvaltande myndigheten som ska sända in den till RAÄ.

5.4.2 ANTIKVARIENS UPPGIFTER

Den antikvariska expertens uppgift är dels att se till att de tillståndspliktiga arbetena utförs i enlighet med beslutet och de tillhörande handlingarna, dels att dokumentera åtgärder och undersöka historiska spår som framkommer under arbetena och avrapportera uppdraget till den förvaltande myndigheten som ska leverera den antikvariska slutrapporten till RAÄ.

Det är lämpligt att antikvarisk expert vid byggstarten informerar de medverkande på byggarbetsplatsen om sitt uppdrag och de kulturhistoriska förutsättningarna. RAÄ:s beslut ger inte den antikvariske experten befogenhet att avbryta pågående (felaktigt utförda) arbeten. Vid oförutsedda upptäckter och andra förändrade förutsättningar som inte omfattas av tillståndet ska dock den förvaltande myndigheten enligt beslutsvillkoren lämna över frågan till RAÄ för ny prövning.

5.4.3 ANTIKVARISK SLUTRAPPORT

Efter avslutade arbeten och slutbesiktning ingår i antikvarisk medverkan att sammanställa en antikvarisk slutrapport över utförda åtgärder och nya fakta som framkommit under arbetena. Den förvaltande myndigheten ska lämna in slutrapporten till RAÄ inom den tid som anges i beslutet. Det är sökanden det vill säga den förvaltande myndigheten som bekostar antikvarisk medverkan.

Inspektion av utbytt sandsten på Stockholms slott.

5.5 När är vård- och underhållsåtgärder tillståndspliktiga?

Med *vård och underhåll* avses de åtgärder som behövs för att vidmakthålla tekniska och materiella egenskaper, fysiska uttryck och utseende. I begreppet ingår också konserveringsåtgärder.

Vård är åtgärder som är förenade med någon form av behandling.

Underhåll är periodiska, regelbundet återkommande förebyggande åtgärder som syftar till att bevara ett objekt i ett lämpligt skick för att behålla alla de värden som tillskrivs det. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad/anläggning nya egenskaper, som nya kulörer och färgtyper eller andra material än de befintliga, ifall de befintliga är kulturhistoriskt lämpliga. Underhåll ska ske varsamt, med väl beprövade material och metoder och enligt principen *hellre underhålla än reparera, hellre reparera än att byta ut*.

Vård- och underhållsåtgärder är tillståndspliktiga när de strider mot skyddsbestämmelserna, till exempel om byggnadsminnet tillförs nya egenskaper såsom ny kulör eller färgtyp och nya material. Till vård och underhåll räknas i detta sammanhang också konserveringsåtgärder, avseende tillståndsplikt se avsnitt [5.6 Är konservering tillståndspliktigt?](#)

Vad som utgör tillståndspliktigt eller inte tillståndspliktigt underhåll kan vara svårt att avgöra enbart med stöd av skyddsbestämmelserna. Anledningen till detta är att det är svårt att genom detaljerade skyddsbestämmelser täcka in allt som är relevant. Det är därför lämpligt att den förvaltande myndigheten inför planerade åtgärder kontakter RAÄ för samråd. Vid planering av mer omfattande underhållsåtgärder bör därför den förvaltande

Konservering av stuckmedaljong på Bondeska palatsets fasad, Stockholm.

myndigheten lämna information till RAÄ i god tid innan arbetet påbörjas för att klarlägga om tillstånd behövs. Om RAÄ bedömer att tillstånd behövs meddelas den förvaltande myndigheten detta. Informationsmaterial om planerat underhåll kan med fördel lämnas vid samrådsmöten.

Vanligen anges i skyddsbestämmelserna att byggnadsminnet ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att *det kulturhistoriska värdet bevaras/inte minskar* eller så att *byggnadsminnet inte förfaller*.

En annan skyddsbestämmelse berör de material och metoder som ska användas vid vård och underhåll. I äldre skyddsbestämmelser anges att vård och underhåll ska ske *med traditionella material och metoder*. Denna formulering används inte längre i nyare skyddsbestämmelser eftersom det även finns byggnadsminnen från modern tid, eller bygg-

nadsminnen med delar från olika tidsperioder, för vilka *traditionella material och metoder* inte är relevanta. Skyddsbestämmelser med den äldre formuleringen *traditionella material och metoder* bör tolkas enligt den modernare formuleringen *anpassas till byggnadsminnets egenart*.

Med *anpassade material och metoder* avses i första hand de material och metoder som har använts när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes och vid senare om- och tillbyggnader. Nyare material och metoder kan alltså fortsätta att användas ifall de bedöms vara kulturhistoriskt lämpliga och kompatibla med de tidigare använda materialen och metoderna. Det kan till exempel gälla linoljafärg som sedan tidigare är struken på en ursprungligen limfärgad yta.

I de delar av ett byggnadsminne där kulturhistoriskt lämpliga material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material, till exempel kalkputs får inte ersättas av cement/kalkcementputs.

Med metoder avses till exempel hur trä bearbetas, hur fönsterglas framställs samt hur färg och puts appliceras. Grundprincipen är alltså att material och metoder som använts vid byggnadens eller byggnadsdelens uppförande respektive vid om- och tillbyggnader är de mest lämpliga att fortsätta med under förutsättning att de är kulturhistoriskt lämpliga.

Det är tillståndspliktigt att avlägsna eller byta ut ett befintligt material i sin helhet från ett byggnadsminne, till exempel genom att alla takytor läggs om eller att hela byggnaden putsas om. Denna typ av åtgärder kan beröra sällsynt förekommande äldre material såsom järnplåt, tegelpannor/skiffer i udda former/format eller fasadputs i material/utföranden som inte längre förekommer. I sådana fall är det lämpligt att tillämpa *lappa och laga metoden* istället för att allt material byts ut. Hur sådana material hanteras bör i första hand regleras i vårdprogram.

Exempel på tillståndspliktiga vård- och underhållsåtgärder:

- ommålning med andra färgtyper, i andra kulörer och med andra typer av pigment än de befintliga, kulturhistoriskt lämpliga materialen
- åtgärder på byggnadsdelar med ytskiktsskydd
- omputsning av hel byggnad med ny typ av puts
- nerknackning av all puts i syfte att ersätta den med ny puts
- omläggning av ett helt tak
- konserveringsåtgärder med material och metoder som inte är anpassade för byggnadsminnet.

Vid planering och genomförande av mer omfattande vård- och underhållsåtgärder är det lämpligt att den förvaltande myndigheten anlitar antikvarisk expertis även om åtgärderna inte är tillståndspliktiga. Antikvarien kan lämna råd om vilka material och metoder som är lämpliga för det aktuella objektet samt iakttä och dokumentera spår av byggnadsminnets historia som kan framkomma under arbetets gång, till exempel när underliggande ytskikt och material blottas. Det är också viktigt att antikvarien dokumenterar åtgärderna.

Exempel på vård- och underhållsåtgärder som oftast inte omfattas av skyddsbestämmelser och därför inte kräver tillstånd:

- ommålning med befintlig antikvariskt lämpliga färgtyper, i befintliga kulörer och med befintliga typer av pigment
- putslagning med befintlig typ av puts
- lagning av delar av ett tak
- utbyte av skadade delar med samma typ av material och metoder
- konserveringsåtgärder med antikvariskt lämpliga material och metoder, rengöring.

Skulpturgrupp, Stockholms slott.

Vård och underhåll kräver tillstånd i de delar av byggnadsminnet, i de rum eller på de partier om vilka det i skyddsbestämmelserna anges till exempel att *ytskikt inte får överträckas, övermålas eller på annat sätt förändras* eller att *dekorativ utsmyckning är skyddad*. Vård och underhåll kan ibland omfatta borttagning av äldre ytskikt som bär på information om byggnadens historia. Sådana åtgärder kräver tillstånd om den aktuella byggnadsdelen, till exempel exteriören eller inredningen, är skyddad och inte får ändras. Tillstånd till borttagning av ytskikt brukar villkoras med att påträffade ytskikt ska dokumenteras och inte får övermålas.

I vårdprogram anges en inriktning för vård och underhåll. Det förekommer att det i ett vårdprogram föreslås att ett visst underhåll utförs med material och metoder som visserligen strider mot skyddsbestämmelserna, det vill säga inte är anpassade till byggnadsminnets egenart, men som ändå anses lämpliga. Det kan gälla utrymmen där moderna material redan har använts, till exempel i kök och våtrum. RAÄ kan i sådana fall, efter ansökan från den förvaltande myndigheten, i ett särskilt beslut lämna ett generellt tillstånd

till de i vårdprogrammet nämnda underhålls-åtgärderna så att de inte i varje enskilt fall behöver tillståndsprövas. Se avsnitt 5.3.3 *Generella tillstånd*.

Vårda väl-blad ger råd på frågor som rör vården av byggnader. Det finns exempelvis blad om färger/pigment, borttagning av klotter, om skadedjur, ljus, takavvattning, kalkputs, sten och andra material samt om biologiskt kulturarv. Läs mer här i [Vårda väl-blad](#).

5.6 Är konservering tillståndspliktigt?

Konservering kan betraktas som avancerade vård- och underhållsåtgärder. Begreppet konservering används huvudsakligen om åtgärder som syftar till att stoppa eller fördröja en pågående nedbrytning av en byggnad eller ett föremål. Konservering betyder i strikt mening att bevara i befintligt skick. Behandlingen ska utgå från det aktuella tillståndet och inriktas på att förhindra vidare nedbrytning.

Vid konservering kan en konservator utföra rengöring, retuschering, komplettering och rekonstruktioner. Att retuschera är att fylla i bortfall av material eller färg. Rekonstruktion är att återskapa/återuppbygga till ursprunglig eller äldre form, det vill säga till något som inte längre finns kvar. Det kan vara en imiterande komplettering där t.ex. en del av en målad dekor eller del av en skulptur har fallit av eller försvunnit. Komplettering kan också innebära att partier av färgbortfall (lakuner) målas i med neutraliserande färg.

Konserveringsåtgärder är tillståndspliktiga när åtgärderna inte följer skyddsbestämmelserna avseende regeln om hur vård och underhåll ska utföras. Den främsta anledningen till att tillstånd krävs är att moderna material och metoder används vid konservering. Många produkter och metoder är framtagna eller utvecklade under 1900- eller 2000-talet som moderna lim för fästning av flagnande färg, impregneringsmedel, lagningsbruk, material för konsolidering, hydrofobering och klotter-skydd m.m. Konservering berör ofta ömtåliga delar av byggnadsminnen eller kulturhistoriskt särskilt värdefulla ytor som inte får ändras. Detta sammantaget medför att konserveringsåtgärder oftast är tillståndspliktiga. Rekonstruktioner och kompletteringar inklusive retuscheringar räknas som tillståndspliktiga ändringar.

Särskilda förundersökningar och konserveringsprogram behövs oftast inför ställningstaganden och beslut om tillstånd. Även om det inte framgår av skyddsbestämmelserna att tillstånd krävs för konserveringsåtgärder kan det vara lämpligt att lämna information om dessa till RAÄ.

5.7 Från antikvarisk eller teknisk synpunkt olämpliga material och metoder

Byggnadsminnen kan vid tidigare åtgärder ibland ha försetts med material eller produkter, till exempel färgtyper, klotterskydd och kasein som inte anses vara lämpliga från antikvarisk, estetisk eller teknisk synpunkt. I vissa fall skadar de byggnaden eller förvanskar byggnadsminnets karaktär. Materialen bör i sådana fall ersättas med material eller produkter som är bättre anpassade till byggnadsminnet. Samma gäller för arbeten som har utförts med antikvariskt olämpliga metoder, till exempel rollad färg på tidigare penselstruken yta, maskinellt påförd puts på tidigare handpålagen yta, spritputs på tidigare slätputsad

yta, cementputs på tidigare kalkputsad yta eller cirkelsågat trä istället för kransågat/ramsågat trä.

Vid återgång till tidigare, anpassade material och metoder kan åtgärderna ofta utföras utan tillstånd. Undantag är till exempel när aktuella byggnadsdelar, ytskikt eller rum har ett särskilt skydd eller att underliggande skyddade ytskikt eller material blir påverkade.

5.8 Miljöfarliga kulturhistoriska material

Miljöbalken (1988:808) (MB) med underordnade regler (förordningar och myndighetsföreskrifter) svarar för genomförandet av EU-reglerna om miljöfarliga ämnen. Målet är att begränsa användning av material med negativ miljöpåverkan. Dit hör till exempel bly, som endast får användas för yrkesmässigt bruk. Användning av bly begränsas enligt 8 kap. 28 § i Kemikalieinspektionens författningssamling (KIFS 2008:2). Enligt miljöpropositionen 1997/1998, Miljödepartementet, bör hänsyn tas till kulturmiljövårdens behov av att få använda traditionella material och metoder. Det kan alltså i vissa fall vara berättigat från kulturhistorisk och teknisk synpunkt att fortsätta använda blymönja till

exempel på ett äldre järnplåtstak (svartplåt) eller smidesdetaljer i järn i stället för att rostskyddsbehandla järnet med en modern färg. Byte av blymönja mot annan färgtyp är alltså tillståndspliktigt eftersom färgtypen inte är anpassad till objektets egenart. Vid byte av uttjänt, äldre plåt på tak mot ny plåt finns det däremot inte skäl att använda blymönja. Användning av traditionell lösningsmedelsbaserad linoljefärg är tillåten i kulturhistoriska byggnader enligt ett avtal mellan RAÄ (1998-02-26), Målaremästarnas Riksförening (1998-02-26) och Svenska Målareförbundet (1998-03-03).

5.9 Prövningar enligt andra lagrum

Åtgärder som kräver tillstånd enligt FSBM kan också vara tillståndspliktiga enligt andra lagrum. I sådana fall krävs att samtliga prövande myndigheter har godkänt åtgärderna, för att de planerade åtgärderna ska kunna genomföras. Det kan då vara lämpligt att den förvaltande myndigheten anordnar gemensamma samråd med de tillståndsprövande myndigheterna. Se vidare avsnitt II. Förordningen och andra bestämmelser om kulturmiljöer.

6. Ändring av skyddsbestämmelser (8 §)

8 § Om skyddsbestämmelserna för ett statligt byggnadsminne medför hinder, olägenheter eller kostnader som inte står i rimligt förhållande till byggnadsminnets betydelse, kan Riksantikvarieämbetet ändra skyddsbestämmelserna.

En ansökan om ändring av skyddsbestämmelser görs hos Riksantikvarieämbetet av den myndighet som förvaltar det statliga byggnadsminnet. Om Riksantikvarieämbetet inte medger ändringen och den myndighet som förvaltar byggnadsminnet begär det, ska Riksantikvarieämbetet överlämna ärendet till regeringen för beslut tillsammans med ett eget yttrande.

6.1 Skälen för att ändra skyddsbestämmelser

6.1.1 RESTRIKTIVT FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL MINSKAT SKYDD

Skälen för att ändra skyddsbestämmelser är lika strikt formulerade som skälen för att häva ett byggnadsminne och ska därför tillämpas ytterst restriktivt, framför allt avseende ändringar som syftar till att försvaga det befintliga skyddet. RAÄ anser att minskning av skyddsnivå endast kan omfatta mindre delar av ett byggnadsminne eftersom väsentliga ändringar av skyddsnivå skulle kunna riskera att de kulturhistoriska värdena går förlorade. I sådana fall skulle en hävning kunna bli aktuell istället för ändring av skyddsnivå.

Ovan: Blå porten, Djurgården, Stockholm.
Motsatt sida: Vadstena slott.

6.1.2 VARFÖR ÄNDRAS

SKYDDSBESTÄMMELSER?

RAÄ har under senare år arbetat med att revidera felaktiga eller föråldrade skyddsbestämmelser. Många av dessa beslut har fattats av regeringen fram till och med år 2013 enligt den tidigare förordningen. De äldre skyddsbestämmelserna är mer generella till sin karaktär jämfört med dagens och skrevs många gånger utifrån förutsättningar som idag kan vara väsentligt förändrade. Vad skyddsbestämmelserna ska innehålla och hur de ska utformas har därefter utvecklats. De är idag mer detaljerade och i högre grad kopplade till byggnadsminnets specifika kulturhistoriska värden och motiveringen i beslutet.

Behovet av att ändra skyddsbestämmelser bedöms öka i takt med att ny och ökad kunskap tas fram om byggnadsminnen i samband med att allt fler vårdprogram upprättas och att byggnaderna under pågående ändringsprocesser dokumenteras på ett utförligare sätt

Mellersta Koppärtältet en solig sommardag, Hagaparken, Solna.

än tidigare. Allt snabbare samhällsförändringar och en vilja att kulturarvet används och utvecklas ställer också ökade krav på tydligare skyddsbestämmelser. Avstyckningar och andra fastighetsregleringar av SBM kan ändra förutsättningarna för skyddet och medföra att skyddsbestämmelserna behöver revideras med hänsyn till ändrade gränser. Andra orsaker till ändringar är bränder och andra oförutsedda händelser samt rivning av sådana byggnader som inte omfattas av rivningsförbud i skyddsbestämmelser. Behov av att ändra skyddsbestämmelserna kan också uppstå inför planerade åtgärder i strid med skyddet och efter genomförda ändringar som i högre grad än planerat negativt har påverkat kulturhistoriska värden.

6.2 Reglerna för ändring av skyddsbestämmelser

6.2.1 VEM BESLUTAR OM ÄNDRING?

Regeringen har delegerat rätten att ändra skyddsbestämmelser till RAÄ om skyddsbestämmelserna medför hinder, olägenheter eller kostnader som inte står i rimligt förhållande till byggnadsminnets betydelse. En ändring av skyddsbestämmelser ska enligt 8 § FSBM ansökas av den förvaltande myndigheten. Om RAÄ motsätter sig förslaget kan den förvaltande myndigheten begära att frågan avgörs av regeringen. I sådana fall för RAÄ frågan till regeringen tillsammans med ett eget yttrande.

6.2.2 ANSÖKAN OM ÄNDRING AV SKYDDSBESTÄMMELSER

Den förvaltande myndigheten ska i en ansökan motivera varför skyddsnivå behöver ändras. Det ska framgå i vilka hänseenden de befintliga skyddsbestämmelserna utgör hinder, problem eller besvär samt vilka kostnader den befintliga skyddsnivån medför jämfört med den önskade skyddsnivån. De ekonomiska konsekvenserna ska redovisas både på kort och lång sikt. Ett förslag till reviderade skyddsbestämmelser kan bifogas ansökan till RAÄ. De risker som det ändrade skyddet medför för de kulturhistoriska värdena ska också redovisas.

6.2.3 BESLUT OM ÄNDRADE SKYDDSBESTÄMMELSER

I beslut väger RAÄ skälen för ändring av skyddsbestämmelser mot den nytta för användning av byggnadsminnet som förslaget medför och bedömer konsekvenserna för tillvaratagande av de kulturhistoriska värdena.

RAÄ:s beslut om ändring av skyddsbestämmelser ersätter helt det gamla beslutet, vilket också framgår av beslutet. Äldre beslut om ändrade skyddsbestämmelser kan dock vara fördelade mellan olika gällande beslutskrivelser.

6.2.4 UTÖKAT SKYDD

Det finns varken uttryckligt stöd eller hinder i FSBM att utöka skyddet av ett byggnadsminne avseende geografisk avgränsning/storlek eller skyddsnivå.

RAÄ anser att skyddet bör kunna ökas till exempel när tidigare okända kulturhistoriskt värdefulla interiörer har upptäckts. Ett annat exempel kan vara ett behov av att bevara en sammanhållen miljö med ekonomibyggnader som inte från början ingick i byggnadsminnet eftersom många av de tidiga besluten var fokuserade enbart på mangårdsbebyggelse. Detta medförde att flera andra värdefulla byggnader, som ekonomibyggnader, lämnades utanför det område som avgränsades som byggnadsminne.

7. Överlåtelse av statliga byggnadsminnen (9–10 §§)

9 § Innan ett statligt byggnadsminne överläts ska den myndighet som förvaltar byggnadsminnet redovisa skälen för överlåtelsen och inhämta Riksantikvarieämbetets yttrande. Om Riksantikvarieämbetet motsätter sig överlåtelsen, krävs regeringens medgivande.

Ett statligt byggnadsminne får inte överlåtas om det finns risk för att överlåtelsen kan leda till att dess kulturhistoriska värde minskar.

10 § I samband med en överlåtelse av ett statligt byggnadsminne ska den myndighet som förvaltat byggnadsminnet omedelbart underrätta Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen i det län där byggnadsminnet finns.

Av kulturmiljölagen (1988:950) framgår att om ett statligt byggnadsminne övergår till en annan ägare än staten blir det ett byggnadsminne enligt den lagen.

7.1 Anhållan om Riksantikvarieämbetets yttrande

Ett statligt byggnadsminne får inte överlåtas till annan ägare än staten om det finns risk för att överlåtelsen kan leda till att byggnadsminnets kulturhistoriska värde minskar. Den förvaltande myndigheten ska inför en planerad överlåtelse anhänga om RAÄ:s yttrande.

Ovan: Karl X Gustavs fem kilometer långa mur i kalksten på södra Öland uppfördes 1653. Motsatt sida: Odlingar i köksträdgården på Huseby bruk, Alvesta.

Yttrande ska inhämtas även i de fall där överlåtelse berör endast en del av ett byggnadsminne. I de fall RAÄ motsätter sig överlåtelsen kan den förvaltande myndigheten välja att föra frågan till regeringen för avgörande.

För att RAÄ ska kunna göra en välgrundad bedömning av om en föreslagen överföring kan leda till att de kulturhistoriska värdena riskeras, ska den förvaltande myndigheten redovisa skälen för överlåtelsen. Den förvaltande myndigheten kan behöva ta fram ett kunskapsunderlag inför en anhållan om överlåtelse. Kunskapsunderlaget ska motsvara den

Staten avyttrade Venngarns slott 1983.

nivå som kapitlen om historik och kulturhistorisk värdebeskrivning håller i vårdprogram som upprättas för SBM.

Förslag till att avlägsna delar från ett byggnadsminne, till exempel fast inredning, är en tillståndspliktig åtgärd som kräver tillstånd från RAÄ.

Ytterligare bestämmelser om överlåtelser finns i förordningen (1996:1190) om överlåtelse av statens fasta egendom, m.m.

7.2 Riksantikvarieämbetets bedömning av överlåtelse

RAÄ gör bedömningen om det finns risk för att de kulturhistoriska värdena minskas eller om de kan förmodas bli långsiktigt tillvaratagna av en annan ägare än staten. Pröv-

ningen handlar alltså om att riskbedöma de långsiktiga konsekvenserna av överlåtelse. Trots att det generellt kan antas att staten borde ha större möjligheter att långsiktigt hållbart förvalta kulturfastigheter och dessutom borde vara en förebildlig förvaltare går det ändå inte att generellt anta att andra fastighetsägare skulle ha sämre förutsättningar att förvalta kulturfastigheter.

Generellt bör staten förvalta byggnadsminnen som berättar om statens och den statliga förvaltningens historia varför sådana inte bör överlåtas. Det gäller främst fastigheter som kan knytas till berättelsen om statens egen uppkomst och verksamhet under olika historiska perioder och skeenden.⁶

⁶ SOU 2013:55, *Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden*.

Vid bedömning av en överlåtelse väger RAÄ riskerna mot de specifika egenskaper, kulturhistoriska värden och den allmänna kulturmiljönytta som det berörda byggnadsminnet har. Sådana egenskaper kan vara att ett byggnadsminne har utomordentligt höga kulturhistoriska värden, att det är ytterst känsligt mot ändringar och att det måste tas om hand på ett mycket kvalificerat sätt. Dessa kriterier sammantaget kan innebära att förvaltningen är så resurskrävande att ekonomisk avkastning genom intäktsbringande användning inte förutsätts kunna bekosta förvaltningen. Vid sådana omständigheter kan staten framstå som en lämplig förvaltare.

Osäkerhet om den tilltänkta förvärvarens förmåga och vilja till kulturhistoriskt långsiktig hållbar förvaltning och tillgång till kulturhistorisk kompetens kan betraktas som riskfaktorer. Det är dock vanskligt att försöka bedöma eller förutse framtida risker avseende till exempel ekonomi, ändrad verksamhet, det publika tillträdet och eventuella senare ägarbyten.

7.3 Anmälan om utförd överlåtelse

Den myndighet som har överlåtit ett statligt byggnadsminne ska omedelbart, det vill säga senast det datum som överlåtelsen äger rum, göra en anmälan till RAÄ och berörd länsstyrelse. Anmälan till RAÄ ska omfatta uppgifter om fastighetsbeteckning, överlåtelsedatum, ägandeförhållanden före och efter överlåtelse samt kopia av överlåtelsehandlingar.

7.4 Kulturhistoriskt skydd efter överlåtelse

RAÄ förutsätter att den förvaltande myndigheten inför en avyttring upplyser presumtiva förvärvare om det nuvarande kulturhistoriska skyddet och att skyddet kommer att kvarstå efter förvärvet under tillsyn av länsstyrelsen, ifall överlåtelsen sker till en icke statlig myndighet. Det statliga byggnadsminnet blir då automatiskt byggnadsminne enligt 3 kap. KML. Länsstyrelsen utfärdar en förklaring i administrativt syfte. Överförandet påverkar i sig inte de kulturhistoriska värdena varför det inte finns anledning för länsstyrelsen att i samband med en överlåtelse ifrågasätta byggnadsminnesförklaringen.

8. Tillsyn (11 §)

11 § Riksantikvarieämbetet har tillsyn över de statliga byggnadsminnena. Riksantikvarieämbetet ska föra en förteckning över dem och förse de myndigheter som förvaltar statliga byggnadsminnen med förteckningen.

8.1 Bakgrund och begrepp

Tillsyn är ett förvaltningspolitiskt styrmedel som syftar till att skapa en god efterlevnad av lagar, förordningar och föreskrifter samt vid behov åstadkomma rättelse av ansvarig förvaltande myndighet. Tillsyn är en självständig verksamhet som RAÄ utövar gentemot ett statligt byggnadsminne. Medborgarna ska genom den offentliga tillsynen kunna vara förvissade om att deras intressen tas tillvara. Följande begrepp används vid tillsyn.

8.1.1 HÄNDELSESTYRD TILLSYN

Händelsestyrd tillsyn är sådana granskande åtgärder som sker på grund av en specifik händelse som initierats av någon utanför tillsynsmyndighet.

8.1.2 MÅLSTYRD/EGENINITIERAD TILLSYN

Målstyrd tillsyn sker på initiativ av RAÄ och enligt en uppgjord plan. Den har ett större oberoende än händelsestyrd tillsyn genom att tillsynen inte är slumpmässig och inte har initierats av någon annan. Det kan exempelvis gälla besök på plats vid ett objekt eller utgöras av en enkätundersökning som syftar till att ta fram ett kunskapsunderlag som kan ligga till grund för att välja ut ett antal objekt/verksamheter för tillsyn. Den målstyrda tillsynen avser att kontrollera att det generella regelverket efterföljs och att få kunskap om tillståndet hos enskilda objekt/miljöer. Målstyrd tillsyn är inte kopplad till ett enskilt beslut eller ärende.

8.2 Riksantikvarieämbetets tillsyn av statliga byggnadsminnen

RAÄ:s operativa tillsyn utgörs av en kontinuerlig process bestående av planering, genomförande, uppföljning och utveckling. RAÄ har för avsikt att utföra tillsyn av ett antal SBM varje år. Tillsynsarbetet beskrivs i rapporten *Tillsyn av statliga byggnadsminnen*, som nås via länken [här](#).

Ovan: Intendenturområdet i Boden.
Motsatt sida: Örebro slott.

Gustav III:s antikmuseum på Stockholms slott öppnades 1794 och är Sveriges äldsta konstmuseum.

8.2.1 SYFTE MED TILLSYN AV STATLIGA BYGGNADSMINNEN

- kontrollera att intentionerna med SBM efterlevs
- kontrollera att förvaltningen uppfyller de krav som följer av förordning, skyddsbestämmelser och beslut
- identifiera eventuella brister i förvaltningen
- bidra till rättssäker tillämpning av FSBM
- följa upp att byggnadsminnen är i gott och vårdat skick
- följa upp att det långsiktiga underhållet fungerar
- kvalitetssäkra hantering av SBM.

8.2.2 KONTROLL AV LEVERANS AV ANTIKVARISKA SLUTRAPPORTER OCH ANNAN DOKUMENTATION

Tillsyn omfattar även systematisk kontroll av att den förvaltande myndigheten levererar antikvariska slutrapporter och annan dokumentation till RAÄ inom den tid som anges i beslut.

8.2.3 TILLSYN PÅ PLATS

RAÄ kallar den förvaltande myndigheten till egeninitierade och händelsestyrda tillsynsmöten på plats, för anteckningar över det som diskuteras och överkoms samt distribuerar anteckningarna till den förvaltande myndigheten.

Exempel på frågeställningar vid tillsyn på plats:

- Har antikvariska slutrapporter och annan dokumentation levererats?
- Är vård och underhåll eftersatt eller rätt utfört?
- Har ändringar utförts enligt tillstånd?
- Har ändringar utförts utan tillstånd?

Inför tillsyn kan den förvaltande myndigheten behöva ta fram och sammanställa uppgifter om sitt fastighetsbestånd, exempelvis genomförda ändringar, levererade antikvariska rapporter och utförda vård- och underhållsåtgärder. I sådana fall lämnar RAÄ anvisningar vilket underlag som behöver tas fram inför tillsynen.

8.2.4 ÅTGÄRDER SOM HAR UTFÖRTS UTAN TILLSTÅND

Det kan vid egeninitierad tillsyn eller på annat sätt framkomma att ändringar i strid mot skyddsbestämmelser har utförts utan tillstånd eller att beslutsvillkor inte har följts. Detta kan initiera ett tillsynsärende med efterföljande tillsynsrapport. I FSBM finns inte några bestämmelser om sanktioner. Vid olämpliga åtgärder kan återställande övervägas, se avsnitt

5.3.1 Tillståndsprövning, (stycke 4).

8.3 Förteckning över statliga byggnadsminnen

RAÄ för en förteckning över SBM i myndighetens digitala register Bebyggelseregistret. RAÄ har meddelat respektive förvaltande myndighet att förteckningen finns på RAÄ:s hemsida www.raa.se, klicka sedan på Bebyggelseregistret.

9. Skyldighet att lämna kunskapsunderlag (12 §)

12 § De statliga myndigheter som förvaltar byggnader ska tillhandahålla Riksantikvarieämbetet det underlag som myndigheten behöver för att bedöma det kulturhistoriska värdet och i övrigt utföra sina uppgifter som rör statliga byggnadsminnen.

9.1 Vilka myndigheter ska lämna underlag för bedömning av kulturhistoriskt värde?

Skyldighet att tillhandahålla kunskapsunderlag gäller för samtliga statliga fastighetsförvaltande myndigheter, alltså även sådana som inte för närvarande förvaltar SBM.

Följande myndigheter förvaltar fastigheter⁷:

- Affärsverket svenska kraftnät
- Exportkreditnämnden
- Fortifikationsverket
- Kammarkollegiet
- Luftfartsverket
- Länsstyrelserna
- Naturvårdsverket
- Sjöfartsverket
- Skogsstyrelsen
- Statens fastighetsverk
- Statens bostadskreditnämnd
- Statens jordbruksverk
- Sveriges geologiska undersökning
- Sveriges lantbruksuniversitet
- Trafikverket

9.2 Vad omfattar kunskapsunderlag?

RAÄ behöver kunskapsunderlag för tillämpning av denna förordning, till exempel vid upprättande av förslag till nya SBM, vid ändring av skyddsbestämmelser och vid överlåtelse. Den förvaltande myndigheten kan behöva sammanställa och redovisa befintliga uppgifter, ta fram nya uppgifter samt utföra tillhörande analysarbete. Den nivå som motsvaras av ett vårdprogram som upprättas av statliga förvaltande myndigheter bedöms vara ett tillräckligt underlag för bedömning av kulturhistoriskt värde.

Exempel på kunskapsunderlag som förvaltanden myndighet kan behöva ta fram:

- fastighetsuppgifter
- kartor
- ritningar
- fastighets-/byggnadshistorik
- kulturhistoriska värdebeskrivningar
- underlag inför ansökningar om tillstånd
- motiveringar inför överlåtelse och hävningar
- uppgifter inför ändring av skyddsbestämmelser
- uppgifter inför RAÄ:s tillsyn.

Ovan: Kinesiska paviljongen i Hagaparken i Solna uppfördes 1787 efter ritningar av Louis Jean Desprez. Motsatt sida: Uppsala universitet uppfördes 1887, arkitekt Herman Theodor Holmgren.

⁷ Regeringsbeslut Fi2010/1838. RAÄ:s fastigheter har den 1 januari 2015 överlåtits till SFV.

10. Övergångsbestämmelser

2013:558

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2014, då förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. ska upphöra att gälla.
2. Byggnader som vid utgången av 2013 är statliga byggnadsminnen enligt förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. ska anses som statliga byggnadsminnen enligt denna förordning. Skyddsföreskrifter som har meddelats för sådana byggnader ska anses som skyddsbestämmelser enligt denna förordning.

10.1 F.d. värdefulla byggnader och f.d. värdefulla fastigheter

I den tidigare förordningen var det möjligt att med särskilda bestämmelser skydda så kallade värdefulla byggnader⁸ och värdefulla fastigheter⁹ som kategorier. I den nu gällande förordningen har dessa kategorier avskaffats. Som motiv anges att dessa byggnader och fastigheter kan skyddas enligt 1 § FSBM. RAÄ har sett över skyddet för de tidigare värdefulla byggnaderna och fattat beslut om dem.

Ett trettiotal fastigheter har varit på förslag till att bli förklarade som värdefulla fastigheter. Regeringen fattade inte några beslut

om dem. RAÄ avser också att se över skyddet för dessa fastigheter. För detta ändamål behöver den förvaltande myndigheten ta fram ett kunskapsunderlag som redogör för hela fastighetens kulturhistoriska värden och historik. Detta underlag bör följa samma praxis avseende innehåll och kvalitet för motsvarande delar av vårdprogram som upprättas för SBM. I avvaktan på RAÄ:s ställningstagande bör de förvaltande myndigheterna samråda med RAÄ om sådana ändringar och andra åtgärder som kan påverka det kulturhistoriska värdet hos en f.d. föreslagen kulturhistorisk värdefull fastighet.

Ovan: Manillaskolan förklarades för statligt byggnadsminne 2015 efter att varit en sk. värdefull byggnad. Motsatt sida: Ny köksbyggnad i svart reflekterande glas och gångbro i cortenstål på Borgholms slott, Öland, ritades av arkitekten Erik Wikerstål.

⁸. 12, 14 §§ förordningen (1998:1229) om statliga byggnadsminnen m.m.

⁹. 16 § förordningen (1998:1229) om statliga byggnadsminnen m.m.

11. Förordningen och andra bestämmelser om kulturmiljöer

Utöver FSBM finns det andra lagar och bestämmelser som behandlar kulturhistoriska miljöer och värden. Ändringar av SBM kan vara lovpliktiga enligt andra lagar och förordningar. Vid dessa prövningar kan motstridiga krav framföras av olika myndigheter som den förvaltande myndigheten måste beakta. Det kan därför vara lämpligt att den förvaltande myndigheten kontakter de berörda myndigheterna och diskuterar förutsättningarna för genomförande av de planerade åtgärderna. En förutsättning för att de planerade åtgärderna ska få genomföras är att tillstånd lämnas av de samtliga prövande myndigheterna. Relevanta delar av KML, PBL, MB, konventionen om skydd för världens kultur- och naturarv (världsarvskonventionen) och standarder sammanfattas nedan. Därutöver finns det andra lagar¹⁰ och konventioner¹¹ som berör kulturmiljöer som inte tas upp här.

11.1 Kulturmiljölagen

11.1.1 FORNMINNEN, 2 KAP. KULTURMILJÖLAGEN

Vid ändring av SBM kan i vissa fall även fornlämningar komma att beröras.

Fornlämningar

Fornlämningar definieras som lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk

och som är varaktigt övergivna (2 kap. 1 § KML). Med RAÄ:s söktjänst *Fornsök* kan information fås om alla registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *Fornsök* nås via www.raa.se.

Den som avser att genomföra ett arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fornlämning kommer att beröras och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen (2 kap. 10 § KML). Innan en åtgärd får göras ska arbetsföretagaren (den förvaltande myndigheten) ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen om att få göra ingrepp i fornlämningen. Länsstyrelsen får i beslut enligt 2 kap. 12 § KML ställa skäliga villkor på arkeologisk undersökning för att dokumentera fornlämningen (2 kap. 13 § KML).

Innan länsstyrelsen fattar beslut om ingrepp i fornlämning enligt 2 kap. 12 §, kan länsstyrelsen besluta om arkeologisk förundersökning enligt 2 kap. 13 § KML. En förundersökning kan även genomföras för att avgränsa fornlämningen och för att bedöma behovet av att ställa krav på särskild undersökning i samband med borttagandet av fornlämningen.

Fornlämningar och statliga byggnadsminnen

Inför en ändring av ett SBM är det viktigt att den förvaltande myndigheten på ett tidigt stadium redovisar planerade markarbeten eller andra arbeten som kan beröra fornlämning så att länsstyrelsen kan meddela vilka åtgärder som kräver tillstånd enligt 2 kap. KML. Då

Motsatt sida: Läckö slott, Lidköpings kommun.

¹⁰ Bl.a. väglagen (1971:948), skogsvårdslagen (1979:429).

¹¹ Bl.a. Haagkonventionen för skydd av kulturogendom i händelse av väpnade konflikter och den Europeiska landskapskonventionen.

har länsstyrelsen också möjlighet att avgöra vilken arkeologisk dokumentation som krävs. Påträffas däremot en tidigare okänd fornlämning under pågående arbeten måste arbetet omedelbart avbrytas och den som leder arbetet ska anmäla förhållandet till länsstyrelsen.

I vissa fall kan ett SBM ligga i en äldre stadskärna eller by som är fornlämning. Alla markarbeten inom den äldre stadskärnan är tillståndspliktiga, vilket innebär att markarbeten inom byggnadsminnet kräver tillstånd från länsstyrelsen. Markarbeten som berör bytomter kan också vara fornlämningar som behöver tillståndsprövas.

Generellt gäller att strukturer som hör till byggnader och ligger ovan jord (byggnadsminnet) omfattas av FSBM medan strukturer under marknivå (fornlämningen) omfattas av 2 kap. KML. Delar av grundkonstruktioner som kan antas vara äldre än 1850 och som inte är en del av den idag stående byggnaden är fornlämningar. Skulle sådana konstruktioner påträffas i eller under en byggnad ska arbetet omedelbart avbrytas och länsstyrelsen kontaktas. Se 2 kap. 10 § KML. Om ändringen innebär ingrepp i fornlämningen fattar länsstyrelsen beslut enligt 2 kap. KML med villkor om arkeologisk dokumentation.

Beroende på skyddsbestämmelsernas omfattning kan även markarbeten behöva tillståndsprövas enligt FSBM. RAÄ kan i beslut enligt FSBM ställa villkor om byggnadsarkeologisk medverkan/dokumentation. RAÄ kan dock inte ställa villkor om arkeologisk undersökning. RAÄ informerar i beslut om att sökanden bör ta kontakt med länsstyrelsen vid markarbeten.

Åtgärder vid ruiner som är fornlämningar kan behöva tillståndsprövas både av länsstyrelsen, och RAÄ, beroende på hur skyddet är utformat i skyddsbestämmelserna. Åtgärder som påverkar områdets karaktär är oftast tillståndspliktiga enligt FSBM.

Skulle tidigare okända runstenar, bildstenar, gravstenar eller delar av sådana påträffas inmurade eller som lösa delar i en byggnad ska länsstyrelsen kontaktas.

Fornfynd

Fornfynd är föremål som saknar ägare och som hittas i eller vid en fast fornlämning eller kan antas vara äldre än 1850 och som hittas under andra omständigheter. Skulle föremål¹² som kan antas vara äldre än 1850 och som är fornfynd påträffas i till exempel golv eller väggar vid ombyggnad eller annan ändringsåtgärd ska den förvaltande myndigheten kontakta länsstyrelsen för en bedömning av hur fynden ska hanteras. Om länsstyrelsen finner att samtliga eller delar av fynden ska bevaras ska dessa tillvaratas och förtecknas i en lista som redovisas i den antikvariska slutrapporten tillsammans med en redogörelse för var de påträffats. Två exemplar av slutrapporten ska skickas till RAÄ. Den förvaltande myndigheten bör i följebrevet till rapporten ange att fornfynd har påträffats. RAÄ fattar beslut enligt 2 kap. 17 § KML om till vilket museum fynden ska fördelas. Beslutet meddelas den förvaltande myndigheten och den som utfört den antikvariska medverkan varefter fynden överlämnas till det utpekade museet.

Länsstyrelsen ansvarar för fynden fram till det att RAÄ har beslutat om fyndfördelning. Eventuell konservering av fynden görs först efter det att RAÄ har bedömt om de ska lösas in eller bli föremål för hittelön. Bidrag kan utgå för konserveringskostnaden. Detta gäller dock inte för de statliga förvaltande myndigheterna. Frågan om att tillgängliggöra fynden i den miljö där de har påträffats, till exempel genom att ställa ut dem, avgörs av det museum som genom tilldelningsbeslut äger fynden.

¹² T.ex. gömda/undanstoprade/förkomna föremål och hela/delar av föremål såsom glas- eller keramikskärvor.

II.1.2 BYGGNADSMINNEN, 3 KAP.

KULTURMILJÖLAGEN

När ett SBM övergår i enskild ägo blir det byggnadsminne enligt 3 kap. KML. Länsstyrelsen ska utfärda förklaring enligt 3 kap. 7 §, se avsnitt 7.4 *Kulturhistoriskt skydd efter överlåtelse*. Förvaltande myndighet ska omedelbart anmäla överlåtelse av SBM till RAÄ och länsstyrelsen.

När staten har förvärvat ett byggnadsminne i enskild ägo enligt 3 kap. KML, kvarstår det befintliga kulturhistoriska skyddet med länsstyrelsen som tillsynsmyndighet tills det att regeringen, efter förslag från RAÄ, har fattat ett beslut om statlig byggnadsminnesförklaring enligt 3 § FSBM.

II.1.3 KYRKLIGA KULTURMINNEN,

4 KAP. KULTURMILJÖLAGEN

Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i 4 kap. KML. Kyrkobyggnader enligt kapitlet är byggnader som före den 1 januari 2000 har invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och den 1 januari 2000 ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar. För att de ska vara skyddade ska de också ha tillkommit före utgången av år 1939.

Ett antal SBM innehåller byggnader¹³ eller kyrksalar som används eller har använts för Svenska kyrkans gudstjänster. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde som förvaras i ett SBM och som ägs av Svenska kyrkan kan omfattas av bestämmelserna i 4 kap. KML. Gravanordningar kan i vissa fall räknas till fast inredning och omfattas då av FSBM. Gravanordningar av kulturhistoriskt värde regleras också i begravningslagen (1990:1144).

11.2 Plan- och bygglagen

II.2.1 PLAN- OCH BYGGLAGEN OCH KULTURMILJÖ

PBL har stor betydelse för möjligheterna att säkerställa och hävda kulturhistoriska värden vid bevarande och förändring av den fysiska miljön. Enligt PBL ska hänsyn tas till kulturvärdena på platsen samt till stads- och landskapsbilden.

Hänvisning görs till miljöbalken och den reglering kring det allmänna intresset kulturmiljö som *så långt möjligt skyddas mot påtaglig skada* och det skydd mot påtaglig skada som riksintressanspråket kan medföra.

Boverket och RAÄ har gemensamt utarbetat en handbok, *Den digitala handboken*, om kulturvärdenas hantering i plan- och bygglagssystemet. Läs mer i [Boverket, PBL-kunskapsbanken – en handbok om plan- och bygglagen, Kulturvärden](#).

Länsstyrelsen har en tillsynsroll i plan- och bygglagstiftningens tillämpning och är första överprövningsinstans vid överklaganden av kommunala beslut enligt PBL.

II.2.2 PLAN- OCH BYGGLAGEN OCH FÖRORDNINGEN OM STATLIGA BYGGNADSMINNEN

En åtgärd som är tillståndspliktig enligt FSBM kan också vara bygglovpliktig enligt PBL och prövas av kommunens byggnadsnämnd. Kommunen ska vid planläggning och annan prövning av åtgärder, som även kommer att prövas enligt annan författning, sträva efter att på lämpligt sätt samordna arbetet. Vid lovpliktiga ändringar av SBM brukar kommunen inhämta RAÄ:s beslut eller yttrande inför prövning av bygglov. Vid lovprövning ska byggnadsnämnden också upplysa den sökande om huruvida den tänkta förändringen även kan kräva tillstånd enligt annan lagstiftning. RAÄ sänder

¹³ T.ex. Amiralitetskyrkan i Karlskrona, Garnisonskyrkorna i Karlsborgs och Nya Älvsborgs fästning, Riddarholmskyrkan, Skeppholmskyrkan, slottskyrkorna i Drottningholm, Kalmar, Läckö och Stockholm samt slottskapellen i Bogesund, Rosersberg, Salsta, Strömsholm, Ulriksdal och Vadstena.

kopia av sina tillståndsbeslut och yttranden för kännedom till berörd kommun.

I PBL regleras de tekniska egenskaper som en byggnad ska ha, bland annat säkerhet i händelse av brand, energihushållning och tillgänglighet. I Boverkets byggregler anges i vilken utsträckning dessa krav ska uppfyllas vid ändring av en byggnad. Den förvaltande myndigheten bör inför en ansökan om ändring av SBM noga utreda på vilket sätt dessa krav kan uppfyllas med beaktande av kulturhistoriska värden.

För att tillgodose kraven både enligt PBL och FSBM kan det vara lämpligt att den förvaltande myndigheten samråder både med kommunen och RAÄ om förutsättningarna för genomförande av de planerade åtgärderna. En förutsättning för genomförande är att både bygglov beviljas enligt PBL och att tillstånd lämnas enligt FSBM.

I Boverkets handbok *PBL kunskapsbanken* redogörs för hur PBL och FSBM är samordnade, se [Boverket, PBL-kunskapsbanken, byggnadsminnen](#).

11.3 Miljöbalken

11.3.1 MILJÖBALKEN OCH KULTURMILJÖ

MB är en bred miljölagstiftning som bland annat innehåller generella regler om miljöhänsyn, samråd, miljökonsekvensbeskrivningar och planeringsunderlag vid olika typer av planer och tillståndsbeslut som påverkar den fysiska miljön. I ett antal andra lagar, bland andra PBL och väglagen (1971:948), hänvisas till MB och dess bestämmelser.

I MB anges att områden med stora kulturvärden så långt möjligt ska skyddas mot skada och att områden som är av riksintresse för kulturmiljövärden ska skyddas mot påtaglig skada.

I MB finns krav på att det ska finnas miljökonsekvensbeskrivningar vid prövning av åtgärder som kan innebära betydande miljöpåverkan. Exempelvis när en större verksamhet planeras i anslutning till ett SBM bör konsekvenserna för det statliga byggnads-

minnet redovisas. Det är lämpligt att frågan samråds med RAÄ varvid parterna kan se till att lämpliga åtgärder vidtas som säkerställer att skada inte uppkommer och att nödvändiga villkor ställs vid tillståndsprövningen.

11.3.2 MILJÖBALKEN OCH FÖRORDNINGEN OM STATLIGA BYGGNADSMINNEN

Flertalet SBM ingår i riksintresseområden för kulturmiljövärden och kan utgöra väsentliga delar av områdenas värden. Större exteriöra ändringar och tillbyggnader av SBM kan medföra risk för påtaglig skada. Det är länsstyrelsen som bevakar frågan om påtaglig skada av riksintresset.

För alléer som ingår i ett SBM gäller ett generellt biotopskydd enligt förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt MB. Syftet med skydd av biotoper är att långsiktigt bevara och utveckla naturmiljöer med särskilt stort värde för djur- och växtarter. Som en allé räknas minst fem lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad, längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd (minst 30 år eller 20 centimeter i diameter). Biotopskyddet gäller inte för de alléträd som står i omedelbar anslutning till bebyggelse. Åtgärder på dessa träd kan dock vara tillståndspliktiga enligt FSBM.

Råd för hur träd i offentliga miljöer kan hanteras finns i vägledningen *Fria eller fälla. En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*, läs mer [här](#).

11.4 Världsarvskonventionen

RAÄ är regeringens representant för frågor som berör världsarv och ansvarar för kommunikationen med Unesco och dess expertorgan Icomos. Ändringar av SBM som tillhör världsarv ska utföras på ett sådant sätt att världsarvets ”enastående universella värde” (Outstanding Universal Value) inte hotas. I Sverige finns inte särskild lagstiftning som reglerar skyddet av världsarv. Det är istället

nationell lagstiftning som ska säkra att ett världsarvs värden inte hotas. Frågor om ändringar av SBM som tillhör världsarv bör därför beredas brett och grundligt.

Fem världsarv innehåller SBM enligt följande:

Drottningholm

- Kina slott
- Slottet
- Slottsområdet
- Parkerna
- Teatern

Hansestaden Visby

- Helgeandshuset
- Länsresidenset

Laponia

- Axel Hambergs forskarhyddor

Södra Ölands odlingslandskap

- Ottenby kungsgård
- Ölands södra uddes fyrplats

Örlogstaden Karlskrona

- Aspö
- Basareholmen
- Drottningkärs kastell
- Godnatts fästningstorn
- Kurrholmens fästningstorn
- Kungsholms fort
- Länsresidenset
- Stora kruthuset på Koholmen
- Sydkustens Örlogsbas
- Utklippans fyrplats

11.5 Standarder

Inom byggbranschen är användning av standarder sedan länge vedertagen praxis. Svenska (SIS), europeiska (CEN) och internationella (ISO) standarder definierar gränsvärden, dimensioner av byggdelar och andra kravspecifikationer som underlättar projektering

och genomförande av byggarbeten. Standarder för nybyggnation är sällan lämpliga att använda inom kulturmiljövården. Med anledning av detta initierade Italien år 2004 bildandet av den europeiska standardiseringskommittén för bevarande av kulturarv, CEN/346. De standarder som tagits fram inom denna kommitté är specifikt anpassade för kulturmiljövård och omfattar bland annat byggnadsvård, samlingsförvaltning, konserveringsvetenskapliga metoder, inomhusklimat och uppvärmning.

Standarder bidrar till bevarandet av kulturarv genom generella termer och fastställda definitioner, undersökningsmetoder såsom provtagningar, dokumentation, specifikationer och rutiner som baseras på internationella överenskommelser och konventioner. Standarder är gemensamma lösningar på ofta förekommande problem och utmaningar. Standardiseringsdokumenten saluförs av *SIS Swedish Standards Institute*, läs mer [här](#).

Användningsområden för standarder:

- redskap vid projektering av kulturhistoriska miljöer
- redskap vid antikvarisk tekniska undersökningar
- kvalitetssäkring vid anbudsprövning, granskning, tillståndsbedömning och utförande
- metodlikare vid upprättande av konserveringsprogram samt vid materialanalyser inom konserveringsområdet
- redskap för fastighetsägare, förvaltningspersonal, beställare, byggherre vid beställning av arbete m.m.

Mer att läsa om standarder för bevarande av kulturarv finns på Riksantikvarieämbetets hemsida www.raa.se. Klicka sedan på ”Lagar och stöd”.

26

25

24

12. Begrepp och definitioner

Följande begrepp och definitioner används i denna vägledning.

Anpassade material och metoder, material och metoder utgår från byggnadsminnets kulturhistoriska värden. Grundprincipen är att material och metoder som använts vid byggnadens uppförande respektive vid om- och tillbyggnader oftast är de mest lämpliga att fortsätta med. Materialen ska vara kompatibla med varandra och med de metoder som används. De valda materialen och metoderna ska inte försvåra framtida underhåll och åtgärderna ska kunna upprepas. Begreppet traditionella material och metoder förekommer i äldre skyddsbestämmelser och tolkas då som anpassade material och metoder. Traditionella material och metoder betecknar byggnads-material/konstruktioner och metoder/teknik som huvudsakligen utvecklades och var allenarådande före industrialiseringen av byggandet, och som kräver hantverksmässiga arbetsmetoder vid underhåll och uppförande. Se också avsnitt [4.1.2 Vård och underhåll i skyddsbestämmelser](#).

Antikvarisk teknisk förundersökning, syftar till att ta fram sådana uppgifter om ett byggnadsminne, dess historiska utveckling och dess tekniska tillstånd att det är möjligt att bedöma vilka åtgärder som är rimliga och lämpliga från såväl kulturhistorisk som teknisk och ekonomisk synpunkt. En förundersökning kan bland annat innehålla en byggnadsarkeologisk undersökning, genomgång av relevant litteratur och äldre arkivmaterial, erforderlig uppmätning, byggnadsteknisk ana-

lys, rums- och skadeinventering. Kulturhistorisk analys eller värdering kan också ingå.

Antikvarisk konsekvensbeskrivning, analys och beskrivning av hur ett ändringsförslag påverkar de kulturhistoriska värdena. Den är ett underlag inför beslut och en antikvarisk kvalitetssäkring inför planerade åtgärder.

Beslutsunderlag, de handlingar som RAÄ behöver för att kunna fatta ett beslut om ändring av ett SBM.

Byggnadsvård, ett samlingsbegrepp för skötsel, underhåll och ändringar av byggnader och bebyggelsemiljöer, med beaktande av och med utgångspunkt från deras kulturhistoriska värden.

Dokumentation, en sammanställning av information om ett byggnadsminnes historik och tekniska egenskaper och den kan innehålla analys och tolkning. Dokumentation kan syfta på dels en uppsättning av handlingar som finns i pappersform eller digitalt, dels på själva processen att skapa kunskap, som vetenskapliga artiklar, tillståndsbedömningar/skadekarteringar, konserveringsrapporter, uppmätningar, teckningar, fotografier, 3d-skanningar eller genom att på olika sätt skapa underlag för till exempel en databas.

Fastighet, rättslig enhet, ett mark- eller vattenområde eller en volym som är fast egendom med tillhörande fastighetstillhörighet, till exempel byggnader, anläggningar och växtlighet.

Motsatt sida: Fängelsetornet i Landskrona citadell visar på äldre tiders villkor på anstalt i en miljö med väl bevarad patina.

Förvanskning, inträffar när en ändring av ett byggnadsminne förändrar dess karaktärsdrag eller de egenskaper som konstituerar dess kulturvärden så att dessa minskar eller förstörs helt eller delvis.

Förvaltande myndighet, statlig fastighetsförvaltande myndighet.

Konservering, åtgärder som syftar till att skydda och bevara kulturarv och som samtidigt tar hänsyn till dess betydelse samt dess tillgänglighet för samtida och framtida generationer.

Förebyggande konservering, avser åtgärder och insatser som syftar till att undvika eller minimera framtida skador, nedbrytning och förluster, samt påföljande ingrepp. Åtgärderna påverkar ett objekts miljö och/eller omgivning, inte direkt på objektet. Förebyggande konservering handlar ofta om att förbättra miljön eller omgivningen för ett objekt, till exempel genom att se till att det inte utsätts för olämpliga rengörings- eller städmetoder. Ibland har ett objekt eller material drabbats av påskyndat åldrande eller aktiv vittring och då behöver sådana åtgärder utföras som stoppar eller åtminstone minskar hastigheten på nedbrytningen.

Aktiv konservering, åtgärder utförs direkt på objektet i syfte att stoppa nedbrytning och/eller begränsa skador. Aktiv konservering kan förändra vissa egenskaper hos objektet. Syftet är dock att stabilisera befintliga material och ge objektet bättre förutsättningar att finnas kvar över längre tid. Exempel på aktiv konservering är stabilisering och konsolidering samt säkring av både yta och stomme/konstruktion.

Kulturhistoriskt värde, de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper och förståelse av olika skeenden och samman-

hang samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder i dag.

Nulägesbeskrivning, se tillståndsbedömning.

Objekt, byggnad, anläggning, park, trädgård, bebyggelseområde.

Produkt-/säkerhetsdatablad, produktblad är en kort beskrivning av som sammanfattar resultat och andra tekniska egenskaper hos produkterna, dess maskiner, komponenter och programvaror. Datasäkerhetsblad innehåller information om bland annat eventuella hälso- och miljörisker samt andra egenskaper hos vissa kemiska produkter och beredningar.

Rekonstruktion, återskapande av ett objekt till en antagen tidigare form genom användning av befintligt material eller ersättningsmaterial. Rekonstruktion tar hänsyn till objektets signifikans/betydelse och baseras på bevis. Rekonstruktion kan vara fysisk eller virtuell. I vissa yrkesmässiga sammanhang används termen restaurering i stället för rekonstruktion enligt ovan nämnda definition. Inom byggnadsvärden används begreppet rekonstruktion när ett äldre byggnadsverk helt eller delvis nykonstrueras eller återuppförs på vetenskaplig grund så som det tidigare varit.

Renovering, åtgärder i syfte att förnya ett objekt utan att nödvändiga hänsyn tas till dess material eller signifikans/betydelse. Renovering kan omfatta eller innehålla byggnadsantikvariska, vårdande eller konserverande åtgärder.

Restaurering, åtgärder som utförs på ett stabilt eller stabiliserat objekt i syfte att underlätta uppskattningen, förståelsen och/

eller användningen av objektet med hänsyn tagen till dess betydelse samt de material och metoder/tekniker som tidigare använts. Det kan gälla att återställa eller återföra en byggnad, miljö eller ett objekt till ett tidigare eller ursprungligt skick eller tillstånd. Restaurering förutsätter att tillräckligt mycket finns bevarat av spår, tidsskikt och originalmaterial för att säkerställa en så hög grad av autenticitet som möjligt. Ingreppen vid restaurering är få, tilllägg eller förändringar är begränsade och arbeten sker med de metoder och material som användes när byggnad, miljö eller objekt uppfördes. Hit hör åtgärder så som rengöring och retuschering. I vissa yrkesmässiga sammanhang, speciellt inom byggnadsvården, har termen restaurering tidigare använts för aktiv konservering som ofta utförs i samband med restaurering.

Reversibilitet, den utsträckning i vilken en åtgärd kan göras ogjord utan skador på objektet. Kompatibilitet och återbehandlingsbarhet bidrar till reversibilitet.

Skyddsbestämmelse, juridiskt bindande bestämmelse som anger på vilket sätt ett statligt byggnadsminne ska vårdas och underhållas och i vilket hänseende det inte får ändras.

Skötsel, enklare, periodiskt återkommande arbeten inom byggnadsvård såsom rensning av takrännor, golvskötsel och tvättning av fönster. I park- och trädgårdssammanhang används termen till exempel för följande åtgärder: vattna, rensa, kratta, skörda, klippa gräs och häckar, gallra buskar, beskära fruktträd. Skötsel förekommer inte som ett begrepp i förordningen. Åtgärder som kan relateras till skötsel är mycket sällan tillståndspliktiga.

Sökande, statlig myndighet som ansvarar för förvaltning av SBM och som ska söka tillstånd hos RAÄ till ändring av SBM.

Tillbehör till fastighet, byggnader, ledningar, stängsel och andra anläggningar som har anbragts inom fastigheten för stadigvarande bruk, på rot stående träd och andra växter, naturlig gödsel (2 kap, 1 § JB).

Tillstånd, 1) lov, medgivande, godkännande, 2) kondition, status, skick, beskaffenhet hos ett kulturarvsobjekt.

Tillståndsbedömning, bedömning av ett objekts fysiska nulägestillstånd.¹⁴ Tillståndsbedömning kan innehålla skadekartering och dokumentation av befintliga ytskikt.

Tillståndspliktig ändring, åtgärd som strider mot skyddsbestämmelser, kan avse vård och underhåll samt ändring.

Tillståndsprövning, RAÄ:s process om att fatta beslut om ändring av SBM i strid mot skyddsbestämmelser.

Traditionella material och metoder/teknik, se ovan *Anpassade material och metoder*.

Underhållsplan, dokument som anger de åtgärdsbehov som behövs för att vidmakthålla över tiden tekniska och materiella egenskaper, fysiska uttryck och utseende hos byggnad, bebyggelsemiljö eller kulturarvsobjekt. Underhållsplan kompletterar vårdprogram. I planen anges vilka åtgärder och besiktningar som behöver göras, med vilka tidintervall, samt vilka material och metoder som ska användas. Förutsättningar och metodbeskrivningar preciseras i vårdprogrammet.

¹⁴ SS-EN 16096:2012. Denna Europeiska standard tillämpas för att identifiera metoder för bevarande och behov av befrämjande av att undersöka och diagnostisera skador; definiera upphandlingsbehov och behov av detaljerade kravspecifikationer; tillhandahålla enhetliga metoder för att erhålla jämförbara data vid genomförande av nulägesbesiktningar (tillståndsinspektion) för en grupp byggnader eller regioner.

Vård och underhåll

Vård, åtgärd som är förenad med någon form av behandling.

Underhåll, periodiska, regelbundet återkommande förebyggande åtgärder som syftar till att bevara ett objekt i ett lämpligt skick för att behålla alla de värden som tillskrivs det.¹⁵ Beroende på skyddsbestämmelserna kan vård- och underhållsåtgärder omfattas av tillståndsplikt, se avsnitt 5.5 *När är vård- och underhållsåtgärder tillståndspliktiga?*

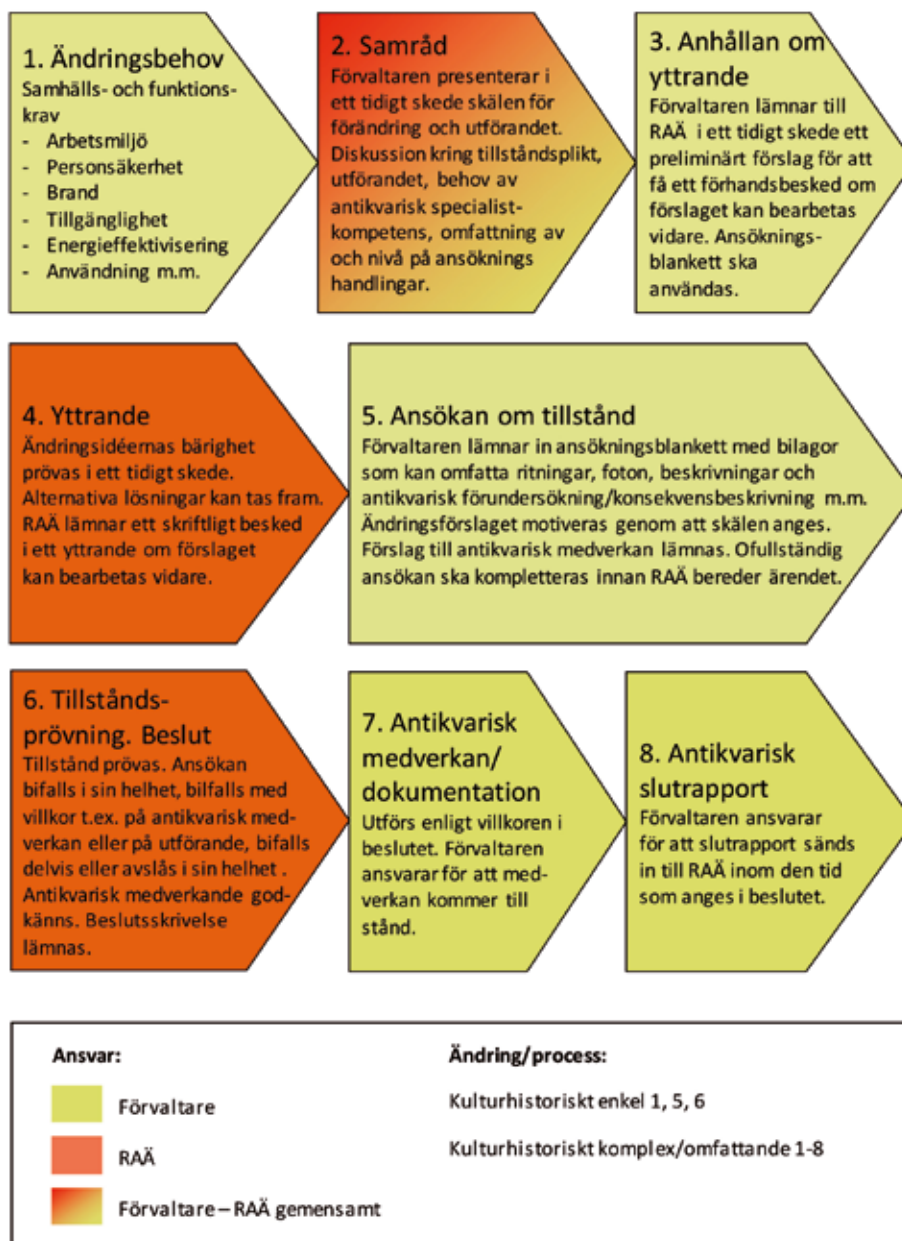
Vårdprogram, dokument som beskriver önskvärt skick och önskvärd vård samt innehåller baskunskap om en bebyggelsemiljö. Vårdprogram ska innehålla de uppgifter som behövs för att den som ansvarar och sköter det kon-

tinuerliga underhållsarbetet och driften ska veta vad som bör göras i olika situationer. I vårdprogram ingår bland annat beskrivning av målsättning, historik, kulturhistoriskt värde och skyddsbestämmelser. Befintliga konstruktioner, byggnadsmaterial och särskilda risker beskrivs också. Skötsel av mark, byggnader, inventarier, besiktningsbehov och lämpliga underhållsmetoder anges. För vissa i areal omfattande SBM har upprättats förvaltningsprogram som berör hela området.

Ändring, fysisk ändring av byggnad, bebyggelsemiljö eller kulturarvsobjekt. Beroende på skyddsbestämmelserna omfattas ändring av statligt byggnadsminne av tillståndsplikt.

¹⁵ SS-EN 15898:2011.

Kortversion, tillståndsprövningen steg för steg

Litteratur och länkar

- Bebyggelseregistret, BeBR.* Ett nationellt informationssystem om det byggda kulturarvet, framtagen och registrerad av regionala museer, Svenska Kyrkan, länsstyrelser, kommuner, universitet och högskolor i samverkan med Riksantikvarieämbetet. <http://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret/>
- Fornsök.* Riksantikvarieämbetets söktjänst med alla registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. <http://www.raa.se/hitta-information/fornsok-fmis/>
- Fria eller fälla. En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer.* <http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/7812>
- Materialguiden.* Rapport från Riksantikvarieämbetet. http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/3310/Varia%202013_35.pdf?sequence=1
- PBL-kunskapsbanken. En handbok om plan- och bygglagen.* <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/>
- Plattform Kulturhistorisk värdering och urval, Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet.* Rapport från Riksantikvarieämbetet. <http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/8235/RA%20c3%84%20Plattform%20Kulturhistorisk%20ov%20c3%a4rdering%20och%20urval%20version%2020150119.pdf?sequence=1>
- SIS – Swedish Standards Institute.* <http://www.sis.se/>
- Tillsyn av statliga byggnadsminnen.* Rapport från Riksantikvarieämbetet. http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/8456/Rapp%202015_23.pdf?sequence=1
- Vårda väl.* Riksantikvarieämbetets digitala rådgivningsblad med praktiska råd om vården av kulturarvet. http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/7910/Varia%202015_2.pdf?sequence=1

Fotografer

- Johan Ahlbom, Naturvårdsverket, s. 6 (bild 4).
- Ingela Andersson, Fortifikationsverket, s. 6 (bild 1), 52.
- Oiva Isola, RAÄ, s. 6 (bild 2, 6, 7, 8), 9, 10, 11 (bild 1, 2, 3), 13, 14, 15, 18, 21, 23, 25, 26, 29, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 65.
- Bengt A Lundberg, RAÄ, s. 6 (bild 3), 16, 58.
- Jan Norrman, RAÄ, 11 (bild 4).
- Hans Sjöberg, Västergötlands museum: s. 6 (bild 5).
- Jonas Widhe, RAÄ, s. 28.

